

ავტორი: აირის მერიონ იანგი
მთარგმნელი: თამთა მელაშვილი

მმართველობის ფორმა და ჯგუფების განსხვავებულობა: საყოველთაო მოქალაქეობის იდეალის კრიტიკა

საყოველთაო მოქალაქეობის იდეალი თანამედროვე პოლიტიკური ცხოვრების ემანსიპატორული ბიძგი გახდა. როდესაც ბურჟუაზია, მოქალაქეებისთვის თანასწორი პოლიტიკური უფლებების მოთხოვნით, არისტოკრატიას პრივილეგიებს შეედავა, ქალები, მუშები, შავკანიანები, ებრაელები და სხვანი, მოქალაქეობის სტატუსის გარეშე დარჩნენ. თანამედროვე პოლიტიკური თეორია აცხადებს, რომ მორალურად ყველა ადამიანი ერთნაირად ღირებულია, როგორც ჩაგრულთა სოციალურმა მოძრაობებმა მოიპოვეს, ყველა ადამიანისთვის სრული მოქალაქეობრივი სტატუსის მინიჭება და კანონის თანაბარი მფარველობა.

მოქალაქეობა საყოველთაოა. ყველა მოქალაქეა. თანამედროვე პოლიტიკური აზროვნება გულისხმობდა, რომ მოქალაქეობის საყოველთაოობა გულისხმობს საყოველთაოობას იმ გაგებით, რომ მოქალაქეობის სტატუსი სცდება რაიმე ტიპის განსაკუთრებულობასა და განსხვავებულობას. როგორც უნდა იყოს ადამიანებს შორის სოციალური ან ჯგუფური განსხვავება – უთანასწორობა სიმდიდრეში, სტატუსსა თუ ძალაუფლებაში, ჩართულობა სამოქალაქო საზოგადოების ყოველდღიურ საქმიანობაში, მოქალაქეობა ყველას აძლევს თანაბარ სტატუსს – როგორც ტოლს, სწორს. თანასწორობა, როგორც ერთგვარობა, საყოველთაო მოქალაქეობის იდეალი, მოქალაქეობის ყველა ადამიანზე გავრცელების გარდა, მოიცავს, როგორც მინიმუმ, ორ მნიშვნელობას: ა) საყოველთაოობა განისაზღვრება როგორც განსაკუთრებულის საპირისპირო – რა აქვთ მოქალაქეებს საერთო, უპირისპირდება იმას, თუ რა აქვთ მათ განსხვავებული ბ) საყოველთაოობა კანონებისა და წესების მნიშვნელობით, რაც ერთსა და იმავეს ამბობს და ერთნაირად მოქმედებს ყველაზე; კანონები და წესები, რომლებიც ბრმაა ინდივიდუალური და ჯგუფური განსხვავებულობების მიმართ.

მრისხანე, ზოგჯერ კი სისხლიანი პოლიტიკური ბრძოლის დროს მე-19 და მე-20 საუკუნეში, ვინც გარიყულ და არაპრივილეგიებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ფიქრობდა, რომ სრული მოქალაქეობრივი სტატუსი, ანუ თანასწორი პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებების მოპოვება, თავისუფლებასა და თანასწორობამდე მიიყვანდა. თუმცა ახლა, მე-20 საუკუნის ბოლოს, როდესაც ლიბერალურ კაპიტალისტურ საზოგადოებებში სამოქალაქო უფლებები ყველას აქვს, ზოგიერთი ჯგუფის წევრი კვლავ მეორეხარისხოვან მოქალაქედ მიიჩნევს თავს. ახლანა ჩაგრული და გარიყული ჯგუფების სოციალურმა მოძრაობებმა საკითხი დასვეს, რატომ არ მოიტანა სოციალური სამართლიანობა და თანასწორობა საყოველთაო სამოქალაქო უფლებებმა. პასუხის ნაწილი სწორხაზოვნად მარქსისტულია: სოციალური აქტივობები, რომლებიც ყველაზე მეტად განსაზღვრავს ინდივიდისა თუ ჯგუფის სტატუსს, ანარქიული და ოლიგარქიულია. ეკონომიკური ცხოვრება არ არის საკმარისად კონტროლირებადი მოქალაქეების მიერ ისე, რომ ზეგავლენა იქონიოს ჯგუფების არათანაბარ მოპყრობასა და სტატუსზე. ვფიქრობ, ეს მნიშვნელოვანი და სწორი შეფასებაა იმის შესახებ, თუ რატომ არ აღმოფხვრა თანასწორობა მოქალაქეობამ ჩაგვრა, მაგრამ ამ სტატიაში სხვა მიზეზებზე შევჩერდები, რომელიც უფრო პოლიტიკისა და მოქალაქეობის მნიშვნელობისათვის არის მახასიათებელი და ასახავს თანამედროვე აზროვნებაში ჰპოვებს.

ნაგულისხმევი კავშირი, ერთი მხრივ, „მოქალაქეობა ყველასთვის“ გაგებასა და, მეორე მხრივ, მოქალაქეობის ორნაირ მნიშვნელობას შორის – გქონდეს ისეთივე ცხოვრება, როგორც სხვებს და გექცეოდნენ ისე, როგორც სხვებს – თავისთავად პრობლემაა. ჩაგრულთა თანამედროვე სოციალურმა მოძრაობებმა შეასუსტა ეს კავშირი. ისინი, ასიმილაციის გაიდეალების საწინააღმდეგოდ, ჯგუფის განსაკუთრებულობასა და ღირსებას ამტკიცებენ. მათ ასევე კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენეს, რამდენად სამართლიანია, კანონი და მმართველობა ყველა ჯგუფს ერთნაირად ეპყრობოდეს. ამ გამოწვევებში ჩანასახობრივი დიფერენცირებული მოქალაქეობის ცნებაა, როგორც საუკეთესო გზა – სრულყოფილად მოხდეს მოქალაქეობაში ყველას ჩართვა და მონაწილეობა.

ამ სტატიაში ვაცხადებ, რომ საყოველთაო მოქალაქეობა ყველას მონაწილეობისა და ჩართულობის გაგებით, ეწინააღმდეგება საყოველთაობის ორ სხვა გაგებას, რომელშიც

თანამედროვე პოლიტიკური იდეებია ჩაშენებული და არ ნიშნავს ერთსა და იმავეს. საყოველთაობა, როგორც განზოგადებულობა და საყოველთაობა, როგორც თანაბარი მოპყრობა. პირველ რიგში, საზოგადო ნების გამომხატველი სამოქალაქო მოქმედებათა იდეალი, რომელიც სცდება რომელიმე კონკრეტული ჯგუფის, ვითარების, ინტერესის განსხვავებულობას, პრაქტიკულად, გამორიცხავს იმ ჯგუფებს, რომელთაც ვერ შეძლეს საერთო ხედვის მიღება. მოქალაქეობის იდეა, როგორც საყოველთაო ნების გამომხატულება, მიმართულია მოქალაქეების ჰომოგენიზაციისკენ. იმის გათვალისწინებით, რომ დღეს მოქალაქეობის ხელახლა გააქტიურებული მომხრეები ინარჩუნებენ საზოგადო ნებისა და საყოველთაო ცხოვრების იდეებს. ისინი ბრმად ისევ ემხრობიან იმავე ექსკლუზიასა და ჰომოგენურობას. აქედან გამომდინარე, ვაცხადებ, რომ ყველას მონაწილეობა და ჩართვა გადაწყვეტილების მიღებასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მოითხოვს მექანიზმებს ჯგუფების წარმომადგენლობითობისთვის. მეორეც, იქ, სადაც ჯგუფებს შორის არსებობს სხვაობა კულტურაში, შესაძლებლობებში, ღირებულებებსა და ქცევაში და ამ ჯგუფებს შორის ზოგიერთი პრივილეგირებულია, თანაბარი მოპყრობის პრინციპის მკაცრად დაცვა ხელს შეუწყობს ჩაგვრისა თუ არაპრივილეგირებული მდგომარეობების შენარჩუნებას. ასე რომ, ყველას ჩართვა და მონაწილეობა სოციალურ და პოლიტიკურ ინსტიტუციებში, ხანდახან მოითხოვს განსაკუთრებული უფლებების არტიკულირებას, რომელიც ერგება ჯგუფთა განსხვავებულობას ჩაგვრისა და არახელსაყრელი პირობების აღმოსაფხვრელად.

I. მოქალაქეობა როგორც განზოგადებულობა

ბევრი თანამედროვე პოლიტიკის თეორეტიკოსი კაპიტალისტურ კეთილდღეობის საზოგადოებებს დეპოლიტიზებულად მიიჩნევს. მისი ინტერესთა ჯგუფების პლურალიზმი პოლიტიკის კეთების პრივატიზებას ავტონომიურ, მარეგულირებელ ჯგუფებსა და ორგანოებს შორის კულუარული გარიგებებით ახდენს. ინტერესთა ჯგუფის პლურალიზმი ფრაგმენტაციას უკეთებს პოლიტიკასაც და ინდივიდთა ინტერესებსაც, ართულებს ამ საკითხების ერთმანეთთან მიმართებაში შეფასებას და პრიორიტეტების გამოკვეთას. მეტიც, ფრაგმენტული და პრივატიზებული პოლიტიკური პროცესები ხალს უწყობს უფრო ძლიერთა ინტერესების დომინირებას¹.

¹თუოლორლევის მიერინტერესთა ჯგუფთა ლებერალიზმის პროვატებულ ოწერაციების კლასიკურ ანალბი ამერკულ პოლტიკას აღწერს. იხ. The End of Liberalism (New York: Norton, 1969). შედარბითახალ ანალბი ნახეთ Jurgen Habermas, Legitimation Crisis (Boston:

პოლიტიკური პროცესების პრივატიზაციის საპასუხოდ ბევრი ავტორი განახლებული საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და განახლებული მოქალაქეობრივი ვალდებულებისაკენ მოგვიწოდებს. დემოკრატია მოითხოვს, რომ კეთილდღეობის კორპორაციული საზოგადოებების მოქალაქეები გამოფხიზლდნენ კონზიუმერისტული თვლემიდან, შეედავონ ექსპერტებს, რომლებიც მართვის ერთადერთ უფლებას აღიარებენ და კოლექტიურად აიღონ კონტროლი თავიანთ სიცოცხლესა და ინსტიტუციებზე აქტიური დისკუსიების პროცესის საშუალებით, რომელიც კოლექტიური გადაწყვეტილებების მისაღებად იქნება მიმართული.² მონაწილეობითი დემოკრატიის ინსტიტუციებში მოქალაქეები ავითარებენ და ახორციელებენ მსჯელობის, დისკუსიისა და სოციალიზაციის შესაძლებლობებს, რაც სხვა შემთხვევაში, გამოუყენებელია და რაც მათ საშუალებას აძლევს, თავიანთი გარსიდან გამოვიდნენ; სამართლიანობის დაცვითა და პატივისცემით გაუსწორონ თვალი სხვათა საჭიროებებს. ბევრი, ვინც კაპიტალისტური კეთილდღეობის საზოგადოებაში პოლიტიკის პრივატიზაციის საწინააღმდეგოდ მოქალაქეობის ღირსებებს იყენებს, მას წარმოადგენს როგორც მოდელს თანამედროვე პოლიტიკური ცხოვრებისთვის ისე, როგორც ამას მაკიაველი, უფრო მეტად კი რუსო აკეთებდა.³

ამ ტიპის სოციალური კრიტიკით ვეთანხმები იმას, რომ ინტერესთა ჯგუფის პლურალიზმი, რადგან ის პრივატიზებული და ფრაგმენტულია, კორპორაციული, სამხედრო და სხვა ძალაუფლებრივი ინტერესების დომინაციას ამსუბუქებს. მიმაჩნია, რომ მათთან ერთად დემოკრატიული ინსტიტუციებისთვის საჯარო დისკუსიების ინსტიტუციონალიზაციაა საჭირო, თუმცა არსებობს სერიოზული პრობლემები უკრიტიკოდ მოვიაზროთ სამოქალაქო საზოგადოების ის იდეალები, რომლებიც თანამედროვე პოლიტიკური აზროვნების ტრადიციიდან მომდინარეობს⁴. საერთო ნებით

Beacon, 1973); Claus Offe, *Contradictions of the Welfare State* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1984); John Keane, *Public Life in Late Capitalism* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1984); Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley: University of California Press, 1984).

² ასეთი დემოკრატიის უახლესი განხილვა იხ. Philip Green, *Retrieving Democracy* (Totowa, N.J.: Rowman & Allanheld, 1985).

³ ორივე, ბარბერი და კენი სამოქალაქო საქმიანობის რუსოსეულ გაგებას თანამედროვე მონაწილეობითი დემოკრატიის მოდელად აღიარებს, ისევე, როგორც ამას კეროლ პეიტმანი აკეთებს თავის კლასიკურ ნაშრომში *Participation and Democratic Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970). (პეიტმანის პოზიცია, რა თქმა უნდა, შეიცვალა). იხ. ასევე James Miller, *Rousseau: Dreamer of Democracy* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1984).

⁴ ბევრი, ვინც სამოქალაქო საზოგადოებას განადიდებს, რა თქმა უნდა, მაგალითად მოჰყავს ძველი პოლისები. იხ. Murray Bookchin, *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship* (San Francisco: Sierra Club Books, 1987). თუმცა ამ სტატიაში ვარჩევ, თანამედროვე პოლიტიკური აზროვნებით შემოვიფარგლო ძველი

მოქალაქეობის საჯარო სფეროს გამოხატულმა იდეალმა, შეხედულებამ იმის შესახებ, რომ მოქალაქეებს აქვთ საერთო, რაც ფარავს მათ სხვადასხვაობებს, ფაქტობრივად, იმოქმედა, როგორც მოქალაქეთა ჰომოგენიზაციის მოთხოვნამ. წინა საუკუნეში ღიად რიყავდნენ ჯგუფებს, რომლებიც განსხვავებულად აღიქმებოდნენ. ჩვენ დროში, უნივერსალური საზოგადოების იდეალის საერთო ნების მომცველი, გამრიყავი შედეგები, დახვეწილია და ფართოდ გაზიარებული.

სამოქალაქო რესპუბლიკელობის ტრადიცია კრიტიკულ წინააღმდეგობაშია ჰობსისა და ლოკის ინდივიდუალისტური კონტრაქტის თეორიასთან. იქ, სადაც ლიბერალური ინდივიდუალიზმი სახელმწიფოს განიხილავს კონფლიქტის მედიაციასა და ქმედებათა რეგულირებისთვის აუცილებელ ინსტრუმენტად ისე, რომ ადამიანებს ჰქონდეთ საშუალება, მისდიონ პირადს, რესპუბლიკური ტრადიცია თავისუფლებასა და ავტონომიას საჯარო მოქალაქეობრივ ქმედებებში ათავსებს. საჯარო დისკუსიებსა და კოლექტიურ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესებში მონაწილეობით მოქალაქეები სცდებიან თავიანთი ცხოვრებისა და ინტერესების საზღვრებს; საერთო სარგებლობისთვის საერთო ხედვას შეიმუშავენ. მოქალაქეობა ადამიანის ცხოვრების უნივერსალობის გამოხატულებაა. ის რაციონალობისა და თავისუფლების სფეროა და კერძო საჭიროებას, ინტერესსა თუ სურვილს უპირისპირდება.

მოქალაქეობის ამ გაგებაში არაფერი მოიაზრებს ისე ყველა ჯგუფისადმი მოქალაქეობის გავრცობას, როგორც უნივერსალობის დაპირისპირება ცალკეულთან, საერთოსი – დიფერენცირებულთან. თუმცა ზოგიერთი თანამედროვე რესპუბლიკელი საპირისპიროს ფიქრობდა. მაშინ, როდესაც ისინი განადიდებდნენ მოქალაქეობას, როგორც ადამიანობის უნივერსალობის გამოხატულებას, გაცნობიერებულად გამორიცხვდნენ ზოგიერთ ადამიანს იმის საფუძველზე, რომ მათ არ შეეძლოთ საერთო ხედვის მიღება, ან იმიტომ, რომ მათი ჩართვა დაქსაქსავდა და გაყოფდა საზოგადოებას. საერთო სიკეთეების, ნების, გაზიარებული საზოგადოებრივი ცხოვრების იდეებს მოქალაქეობის ჰომოგენიზაციის წინხამდე მივყავართ.

ფემინისტებმა განსაკუთრებით გაანალიზეს, რამდენად არ არის ის დისკურსი მხოლოდ მეტაფორული, რომელიც სამოქალაქო საზოგადოებას ძმობას უკავშირებს. თანამედროვე

ბერძნული პოლისის იდეა თანამედროვე დისკუსიებში ხშირად მოქმედებს, როგორც იდეა ფესვების გარეშე, სამოთხე, რომლიდანაც გამოგვდევნეს და სადაც დაბრუნება გვინდა. ამ მხრივ, ძველი ბერძნული პოლისის იდეა ხშირად სამოქალაქო ჰუმანიზმის ძირითად იდეებს მოიცავს.

სახელმწიფო კაცებმა დაარსეს და მისი საჯარო სივრცე, რომელიც საყოველთაო ღირებულებად და ნორმად აღიარეს, სპეციფიკურად მასკულინური გამოცდილებიდან აღმოცენდა: მათ შორის ღირსების სამხედრო ნორმები და ჰომოეროტიული ამხანაგობა, ღირსეული კონკურენცია და დამოუკიდებელ აგენტებს შორის მოლაპარაკება, რაციონალური გონების უემოციო ტონებში ჩამოყალიბებული დისკურსი.

ზოგიერთმა ავტორმა განაცხადა, რომ საყოველთაო საჯარო სივრცეში მოქალაქეობის ღირსებების განდიდებით თანამედროვე კაცები გაექცნენ სექსუალურ მრავალფეროვნებას, არ აღიარეს ყოფის სხვა ფორმა, რომელსაც თავად ბოლომდე ვერ იგებდნენ, ასევე ბუნებაზე დამოკიდებულებას, მორალსა და განსახიერებას, რომელსაც ქალები წარმოადგენენ⁵. დაპირისპირება მოქალაქეობის საჯარო სფეროს უნივერსალობასა და პირადი ინტერესის განსაკუთრებულობას შორის გარდაიქმნა გონებისა და ვნების, მასკულინურისა და ფემინურობის დაპირისპირებად.

ბურჟუაზიულმა სამყარომ შრომის მორალური დაყოფის ინსტიტუციონალიზაცია მოახდინა გონებასა და ემოციას შორის, სადაც გონება კაცს მიაკუთვნა, ემოცია, გრძნობა, სხეულბრივი საჭიროებები კი ფემინურად განსაზღვრა. საჯარო სივრცის, როგორც კაცური, მოქალაქეობრივი თვისების, განზოგადებულად, დამოუკიდებლად და უგრძნობლად განსაზღვრამ ოჯახი შემოფარგლა ადგილად, სადაც ემოცია, გრძნობა და სხეული განთავსდა⁶. ამგვარად, საჯარო სივრცის განზოგადებულობა დამოკიდებულია ქალთა გამორიცხვაზე, რომლებიც კერძო სფეროზე არიან პასუხისმგებელნი, რომელთაც აკლიათ რაციონალობა და დამოუკიდებლობა, რაც კარგი მოქალაქისთვის აუცილებელია.

მაგალითად, რუსომ საზოგადოების საჯარო სფეროდან განდევნა ქალები, როგორც სხეულზე, სურვილსა და ემოციურობაზე პასუხისმგებელნი. სურვილები და სხეულბრივი საჭიროებები საჯარო დებატებში რომ გადაგვეტანა, საზოგადოებრივ წინდახედულებას წყალს შევუყენებდით მისი ერთობის დარღვევით. მეტიც, კერძო სფეროს ქალები უნდა განაგებდნენ. მათი საშიში სექსუალობაც ქორწინების საზღვრებში უნდა მოექცეს. ქალის უმანკოება ოჯახს ცალკეულ ერთობად შეანარჩუნებს. ქაოსი, სისხლის აღრევა და უკანონო ბავშვების დაბადება თავიდან იქნება აცილებული. უმანკოების გამო, ქალებმა, თავის მხრივ, კაცების სურვილები პოტენციურად გამანადგურებელ იმპულსებად აღიქვეს, რომელიც მორალური აღზრდის საშუალებით

⁵იხ. Fortune Is a Woman (Berkeley: University of California Press, 1984). Carole Pateman's recent writing also focuses on such analysis. See, e.g., Carole Pateman, *The Social Contract* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1988). See also Nancy Hartsock, *Money, Sex and Power* (New York: Longman, 1983), chaps. 7 and 8.

⁶იხ. Susan Okin, "Women and the Making of the Sentimental Family," *Philosophy and Public Affairs* 11 (1982): 65-88; see also Linda Nicholson, *Gender and History: The Limits of Social Theory in the Age of the Family* (New York: Columbia University Press, 1986).

უნდა „დაშოშმინდეს“. კაცების მხრიდან ქალების სურვილი საფრთხეს უქმნის ისევე, როგორც საზოგადოების რაციონალობასა და უნივერსალობას, ასევე საჯაროსა და პირადს შორის არსებულ მკაფიო კავშირს. როგორც სურვილისა და ემოციის კერძო სფეროს „მცველებმა“, ქალებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ კაცების იმპულსებმა აზროვნების უნივერსალობა კითხვის ნიშნის ქვეშ არ დააყენოს. ქალის მიერ შენახული წმინდა „კერიის“ მორალურობა ასევე შეამსუბუქებს ბიზნესისა და კომერციის ინდივიდუალისტურ იმპულსებს, რადგან კონკურენცია, ისევე, როგორც სექსუალობა, მუდმივად ემუქრება მმართველობის ფორმის ერთიანობას.⁷

საჭიროა გვანსოვდეს, რომ მოქალაქეობის უნივერსალობა, ჩასახული, როგორც განზოგადებულობა, ქალების გარდა სხვა ჯგუფებსაც გამორიცხავდა. ევროპელმა და ამერიკელმა რესპუბლიკელებმა ოდნავი წინააღმდეგობა დაინახეს მოქალაქეობის საყოველთაობის გავრცელებაში, რომელიც გამორიცხავდა ზოგიერთ ჯგუფს იმიტომ, რომ მოქალაქეობის იდეა ყველასთვის ერთია, რაც პრაქტიკაში ითარგმნება მოთხოვნად: ყველა მოქალაქე ერთნაირი იყოს. თეთრ, ბურჟუა რესპუბლიკელთა ღირსებად გაცხადდა რაციონალობა, პატიოსნება, თავშეკავებულობა, ვნებისა და კომფორტისკენ მისწრაფების უქონლობა. შესაბამისად, სურვილზე ამაღლება და საერთო კეთილდღეობისთვის ზრუნვა. ეს გულისხმობდა მოქალაქეობიდან ღარიბებისა და მუშახელის განდევნას იმ მიზეზით, რომ ისინი ზედმეტად მოტივირებულნი იყვნენ საერთო საზოგადოებრივი ხედვის მისაღებად. ამ მხრივ, ამერიკის კონსტიტუციის შემქმნელნი ფრანგ თანამოძმეებთან შედარებით უფრო მეტად ეგალიტარულნი არ ყოფილან. მათ საზოგადო ინტერესისადმი ვალდებულების დესტრუქციის შიშით საჯარო სივრცეზე მუშათა კლასის ხელმისაწვდომობა შეზღუდეს.

ამერიკაში ადრეული რესპუბლიკელები დაუფარავად გამოხატავდნენ მოქალაქეთა ჰომოგენურობის საჭიროებას, შიშობდნენ, რომ ჯგუფთა სხვაობა პრობლემას შეუქმნიდა საზოგადო ინტერესისადმი ვალდებულებას. ეს ნიშნავდა, რომ რესპუბლიკის ტერიტორიაზე შავკანიანებისა და ინდიელების, მოგვიანებით კი, მექსიკელებისა და ჩინელების არსებობა წინ სწევდა ასიმილაციის, დეჰუმანიზაციის, მოსპობის საშიშროებას, რომელთა სხვადასხვა კომბინაცია იყო გამოყენებული, თუმცა ეს ჯგუფები, როგორც თანასწორნი, საჯაროდ არასოდეს უღიარებიათ. ისეთი

⁷რუსოს ქალებისადმი დამოკიდებულების ანალიზი იხილეთ: Okin, *Women in Western Political Thought* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978); Lynda Lange, "Rousseau: Women and the General Will," in *The Sexism of Social and Political Theory*, ed. Lorenne M. G. Clark and Lynda Lange (Toronto: University of Toronto Press, 1979); Jean Bethke Elshtain, *Public Man, Private Woman* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1981), "Citizenship with a Feminist Face: The Problem with Maternal Thinking," *Political Theory* 13 (1985): 19-37. On Rousseau on women, see also Joel Schwartz, *The Sexual Politics of Jean-Jacques Rousseau* (Chicago: University of Chicago Press, 1984).

რესპუბლიკელებიც კი, როგორც ჯეფერსონი იყო, შავ და წითელკანიანებს განსაზღვრავდა ველური ბუნებისა და ვნებების მქონედ, ზუსტად ისე, როგორც ქალებს – კერძო სფეროს გარეთ თავაშვებულებად და ხარბებად. მორალური, ცივილიზებული რესპუბლიკელის ცხოვრება განისაზღვრებოდა ჩამორჩენილი და არაკულტურული სურვილის საპირისპიროდ, რომელიც ქალებსა და არათეთრკანიან მამაკაცებს ახასიათებდათ⁸. მსგავსი ლოგიკა მოქმედებდა ევროპაშიც, სადაც განსაკუთრებული სამიზნე ებრაელები იყვნენ⁹.

მსგავსი ექსკლუზიები შემთხვევითი არ ყოფილა და საკმაოდ თანმიმდევრულადაც იყო გაიგივებული თეორეტიკოსების მიერ საყოველთაო მოქალაქეობის იდეალთან, რაც საჯარო და კერძო სფეროების დაყოფის პირდაპირ შედეგს წარმოადგენდა, რომელმაც საჯარო განსაზღვრა განზოგადებულობად, სადაც ყველა ტიპის განსაკუთრებულობა გამოირიცხა. კერძო სფერო კი განისაზღვრა ემოციის, აფილიაციის, საჭიროებისა და სხეულის სფეროდ. იმდენად, რამდენადაც დიქტომია კვლავ არსებობს, ექსგანდევნილთა – ქალების, მუშების, ებრაელების, შავკანიანების, აზიელების, ინდიელების, მექსიკელების – ინკლუზიას თან მოაქვს ჰომოგენურობა, რომელიც თრგუნავს საზოგადოებაში ჯგუფთა განსხვავებულობასა და განდევნილ ჯგუფებს და, პრაქტიკულად, პრივილეგირებული ჯგუფების მიერ დაწესებული ნორმებით განსაზღვრავს.

ინტერესთა ჯგუფის ლიბერალიზმის თანამედროვე კრიტიკოსებს, რომლებიც განახლებული საზოგადოებრივი ცხოვრებისკენ მოგვიწოდებენ, რა თქმა უნდა, არ აქვთ განზრახული, მოქალაქეობიდან გარიცხონ რომელიმე ზრდასრული ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი. ისინი დემოკრატები არიან და სჯერათ, რომ პოლიტიკურ ცხოვრებაში ყველა მოქალაქის ჩართვა და მონაწილეობა სამართლიან და კეთილგონიერ გადაწყვეტილებასა და ისეთ პოლიტიკამდე მიგვიყვანს, რომელიც ავითარებს მოქალაქეთა შესაძლებლობებსა და მათ ურთიერთმიმართებას. მიუხედავად ამისა, მსგავსი ხაზგასმა განზოგადებულობასა და საერთოობაზე მონაწილეობითი დემოკრატიის მხარდამჭერების მხრიდან განსხვავებულობის დათრგუნვის საფრთხეს ქმნის.

ყურადღებას გავამახვილებ ბენჯამინ ბარბერის ტექსტზე, რომელიც თავის წიგნში – „ძლიერი დემოკრატია“ მონაწილეობითი დემოკრატიული პროცესების კონკრეტულ

⁸ იხ. Ronald Takaki, *Iron Cages: Race and Culture in 19th Century America* (New York: Knopf, 1979).

⁹ George Mosse, *Nationalism and Sexuality* (New York: Fertig, 1985).

ხედვას წარმოადგენს. ბარბერი აღიარებს დემოკრატიული საზოგადოების შენარჩუნების საჭიროებას, ჯგუფების განზახვით და განუზრახველად ექსკლუზიის გარეშე, თუმცა არაფერს გვთავაზობს საყოველთაო ჩართვისა და მონაწილეობისთვის. ის ასევე გაცხარებით ეკამათება პოლიტიკის თანამედროვე თეორეტიკოსებს, რომელთაც ემოციური განზომილებებისგან გაწმენდილი პოლიტიკური დისკურსის მოდელი შექმნეს. ასე რომ, ბარბერს არ ეშინია, დაამსხვრიოს საზოგადოების განზოგადებულობა და რაციონალობა სხეულისა და სურვილის საშუალებით, როგორც ამას მე-19 საუკუნის რესპუბლიკელი თეორეტიკოსები აკეთებდნენ, თუმცა სამოქალაქო საზოგადოებას კვლავ განზოგადებულად განსაზღვრავს ჯგუფის ერთობის, განსაკუთრებული საჭიროებისა და ინტერესის საწინააღმდეგოდ. ერთი მხრივ, ის ხაზგასმით განასხვავებს მოქალაქეობის საჯარო სივრცეს და სამოქალაქო აქტივობას და, მეორე მხრივ, ცალკეული იდენტობების, როლების, აფილიაციების, ინტერსების კერძო სფეროს. განსაკუთრებული ინტერესების მიდევნება, ცალკეული ჯგუფების მოთხოვნები – ამას ყველაფერს საზოგადოების შიგნით უნდა ჰქონდეს ადგილი საერთო ხედვის შესამუშავებლად. მონაწილეობითი დემოკრატიის ბარბერისეული ხედვა კვლავ წინააღმდეგობას ეყრდნობა საზოგადო ინტერესის საჯარო და განსაკუთრებული ინტერესის პირად სივრცეებს შორის¹⁰.

აღიარებს რა უმრავლესობის კანონის პროცედურებსა და უმცირესობის უფლებათა დაცვის საშუალებებს, ბარბერი აცხადებს: „ძლიერი დემოკრატი ნანობს ყოველნაირ დაყოფაზე და უმრავლესობის არსებობას ორმხრივი სარგებლის მქონე ურთიერთობის მარცხად აღიარებს.“ (გვ. 207) მისი განცხადებით, მოქალაქეთა ერთობის „არსებობას განსაზღვრავს, რაც საერთო აქვთ ამ ერთობაში შემავალთ“ (გვ.232), რაც სცდება კერძო საჭიროებებსა და სურვილებს, რომ „ჩვენ მორალური სხეული ვართ, რომლის არსებობა დამოკიდებულია ინდივიდუალური საჭიროებებისა და სურვილების საერთო მომავლის ხედვად ერთობლივად გარდაქმნაზე.“ (გვ. 224) ეს საერთო ხედვა ადამიანზე არ არის „ზემოდან“ თავსმოხვეული, არამედ იქმნება, ერთად საუბრისა და მუშაობის დროს. თუმცა, მსგავსი საერთო პროექტის ბარბერისეული მოდელი ერთ ფარულ ტენდენციას ამჟღავნებს: „გუნდში მოთამაშეების ან ომში ჯარისკაცების მსგავსად, საერთო პოლიტიკის წარმართველებმა შეიძლება იგრძნონ მანამდე უგრძნობი კავშირი ერთმანეთთან, როდესაც საერთო ქმედებებს წამოიწყებენ. მსგავსი შეკავშირება, რომელიც ხაზს უსვამს საერთო პროცედურებს, საერთო მუშაობას, საჭიროების საერთო შეგრძნებას იმასთან დაკავშირებით, რისი მიღწევა სურს საზოგადოებას, მონილითური

¹⁰Barber, თავები 8; 9.

მიზნებისა და შედეგების ნაცვლად, ყველაზე წარმატებით უწყობს ხელს ძლიერ დემოკრატიას.“ (244)

საყოველთაო მოქალაქეობის იდეალის შეცნობის მცდელობას, რომელიც გულისხმობს საზოგადოების განზოგადებულობას განსაკუთრებულობის, ხოლო საერთოს – განსხვავებულობის საწინააღმდეგოდ, ტენდენცია აქვს, გამორიცხოს ან არაპრივილეგირებულ მდგომარეობაში ჩააყენოს ზოგიერთი ჯგუფი, ფორმალური თანაბარი მოქალაქეობრივი სტატუსის შემთხვევაშიც კი. საზოგადოებრივი მონაწილეობისთვის საჯაროს, როგორც საყოველთაოს და განსაკუთრებულობის კერძოსთან იდენტიფიცირების იდეა, ჰომოგენურობას მოთხოვნად ხდის. ყველა მოქალაქემ უნდა გაიზიაროს მსგავსი, მიუკერძოებელი, საერთო ხედვა, რომელიც გასცდება განსაკუთრებულ ინტერესებს, ხედვასა და გამოცდილებას.

ასეთი ერთიანი საერთო ხედვა მითია¹¹. ადამიანები საზოგადოებრივ მოვლენებს აუცილებლად სოციალური ურთიერთობების საკუთარი, სიტუაციური გამოცდილებიდან და აღქმიდან განიხილავენ. სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფს განსხვავებული საჭიროებები, კულტურა, ისტორია, გამოცდილება და სოციალური ურთიერთობების საკუთარი აღქმა აქვთ, რაც ზეგავლენას ახდენს პოლიტიკის მნიშვნელობისა და შედეგების ინტერპრეტაციაზე რაც, თავის მხრივ, ზემოქმედებს მათ პოლიტიკურ აზროვნებაზე. სხვაობები პოლიტიკურ ინტერპრეტაციებში არ არის განსხვავებული ან კონფლიქტური ინტერესების პირდაპირი და ძირითადი შედეგი იმდენად, რამდენადაც ჯგუფებს აქვთ განსხვავებული ხედვა მაშინაც კი, როდესაც ესწრაფვიან სამართლიანობას და არა მხოლოდ საკუთარ თავზე ორიენტირებულ შედეგებს. იმ საზოგადოებებში, სადაც ზოგიერთი ჯგუფი პრივილეგირებულია მაშინ, როდესაც სხვა ჯგუფები ჩაგრულები არიან, დაჟინებული მოთხოვნა, რომ ადამიანებმა, როგორც მოქალაქეებმა, უკან უნდა მოიტოვონ საკუთარი აფილიაციები და გამოცდილებები საერთო ხედვის მისაღებად, მხოლოდ ამ პრივილეგიის გამყარებას უწყობს ხელს, რადგან საზოგადოებაში პრივილეგირებულთა ინტერესები და ხედვა დომინირებს მაშინ, როდესაც სხვა ჯგუფების დადუმება და მარგინალიზება ხდება.

ბარბერი აცხადებს, რომ პასუხისმგებლიანი მოქალაქე სცდება ცალკეული აფილიაციის, თავდადებისა თუ საჭიროების საზღვრებს, რადგან საზოგადოება ვერ იმოქმედებს, თუ

¹¹ეს აზრი უფრო მეტად განვავითარე ჩემს შემდეგ ტექსტში: Iris Marion Young, "Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory," in *Feminism as Critique*, ed. S. Benhabib and D. Cornell (Oxford: Polity Press, 1987), pp. 56-76.

მის წევრებს მხოლოდ კერძო ინტერესები ამოძრავებთ. იგი იბნევა პლურალიზმსა და პრივატიზაციას შორის. ინტერესთა ჯგუფის პლურალიზმი, რომელსაც ის სხვებთან ერთად აკრიტიკებს, მართლაც უკეთებს ინსტიტუციონალიზაციას და ახალისებს პოლიტიკური პროცესის ეგოისტურ შეხედულებასა და აღქმას, სადაც მხარეები პოლიტიკურ კონკურენციაში ჩართულებად მხოლოდ პირადი პრივილეგიების გამო და პირადი სარგებლის მაქსიმალურად მიმღებად აღიქმებიან. მათ არ სჭირდებათ, მოუსმინონ ან უპასუხონ იმ ჯგუფის მოთხოვნებს, რომელსაც საკუთარი თვალსაზრისი აქვს. ეს პროცესები და ინტერესთა ჯგუფების გარიგებანი კერძო სივრცეშიც ხდება. ის არ მჟღავნდება, საჯაროდ არ განიხილება და არც იმათ მოიცავს, ვისზეც პოტენციურად მოქმედებს გადაწყვეტილება.

ამ გაგებით პირადი სარგებლისთვის კერძო გარიგების პრივატულობა სრულიად განსხვავდება პლურალიზმიგან სხვადასხვა ჯგუფის გამოცდილების, აფილიაციების, ვალდებულებების თვალსაზრისით. შესაძლებელია, ადამიანებმა შეინარჩუნონ ჯგუფური იდენტობა და, იმავდროულად, სოციალური მოვლენების სუბიექტური აღქმის ზეგავლენის ქვეშ იყვნენ, რაც მათი ჯგუფური სპეციფიკური გამოცდილებიდან მომდინარეობს, მაგრამ ისიც შესაძლებელია, საზოგადოებაზე ორიენტირებულნი იყვნენ იმ გაგებით, რომ სხვათა მოთხოვნებს მოუსმინონ და მხოლოდ პირად ხეირზე არ იფიქრონ. შესაძლებელი და აუცილებელია, საზოგადოებრივი საკითხების განსახილველად ადამიანები კრიტიკულად დისტანცირდნენ კერძო ინტერესებიდან და რეაქციებიდან, თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ მოქალაქეებმა უნდა უარყონ საკუთარი სპეციფიკური გამოცდილებანი, აფილიაციები და სოციალური ადგილმდებარეობა. როგორც ამას ქვემოთ განვიხილავ, საჯაროდ გამოხატული ცალკეული ჯგუფის ხმა ყველაზე კარგად უწყობს ხელს მსგავს კრიტიკულ დისტანცირებას და თვალთმაქცობის გარეშე მიუკერძოებლობას.

საზოგადოებრივი ცხოვრების ხელახალი პოლიტიზება არ უნდა მოითხოვდეს გაერთიანებული საჯარო სივრცის შექმნას, სადაც მოქალაქეები საკუთარი აფილიაციების, ისტორიების, საჭიროებების გარეშე იცხოვრებენ საერთო ინტერესისა თუ საერთო სარგებლის ხარჯზე. ერთობის მსგავსი სურვილი ახშობს, მაგრამ არ აღმოფხვრის სხვადასხვაობას და მიდრეკილია, საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან ზოგიერთი ხედვა განდევნოს¹². განზოგადებულობის თვალსაზრისით, საყოველთაო მოქალაქეობის ნაცვლად გვჭირდება ჯგუფურად დიფერენცირებული მოქალაქეობა და ჰეტეროგენური

¹²ფემინიზმისა და მონაწილეობით დემოკრატიის შესახებ იხ. პეიტმანი.

საზოგადოება, სადაც განსხვავებულობები საჯაროდ აღიარებული და შეუქცევადად მიღებულია, ვგულისხმობ, რომ ერთი ხედვისა და ისტორიის ადამიანები ბოლომდე ვერასოდეს მიიღებენ და გაიგებენ იმის შეხედულებას, ვისაც განსხვავებული ისტორია და ჯგუფზე დაფუძნებული ხედვა აქვს, მაგრამ სურვილი და ერთგულება ერთობლივი საზოგადოებრივი პოლიტიკის განსახორციელებლად, განსხვავებულობების პარალელურად, ურთიერთობის ხელშემწყობია.

II. დიფერენცირებული მოქალაქეობა, როგორც ჯგუფის წარმომადგენლობითობა

ჯეინ მენსბრიჯი კვლევაში ნიუ ინგლენდის საქალაქო მთავრობის შეხვედრების შესახებ განიხილავს, რამდენად მცირე რაოდენობით მონაწილეობენ მასში ქალები, შავკანიანები, მუშები და ღარიბები და რა უმნიშვნელოდ არის მათი ინტერესები წარმოდგენილი თეთრ, საშუალო კლასის, პროფესიის მქონე კაცებთან შედარებით. მიუხედავად იმისა, რომ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში მონაწილეობა ყველა მოქალაქის უფლებაა, ბევრი მიზეზის გამო, ზოგიერთი ჯგუფის გამოცდილება და ხედვა ჩანშობილია. ძალაუფლებასთან ყველაზე ახლოს თეთრი, საშუალო კლასის კაცები იგულისხმებიან. მათ დამაჯერებლად საუბრის გამოცდილებაც აქვთ. ქალებსა და მოხუცებს ხშირად უძნელდებათ, დაესწრონ შეხვედრებს¹³. ემი გუტმანიც განიხილავს მონაწილეობით დემოკრატიულ სტრუქტურებში არაპრივილეგირებული ჯგუფების ხმის ჩანშობის საკითხს. ის საზოგადოების მიერ სკოლების კონტროლის მაგალითს გვთავაზობს. ბევრ ქალაქში მზარდმა დემოკრატიამ მზარდი სეგრეგაცია გამოიწვია, რადგან უფრო პრივილეგირებულ თეთრკანიანებს საშუალება მიეცათ, ინტეგრირებულ სისტემაში თანასწორი მოპყრობისათვის თავიანთი ინტერესები შავკანიანების სამართლიანი მოთხოვნის საწინააღმდეგოდ განეხორციელებინათ.¹⁴ მსგავსი შემთხვევები მიგვანიშნებს, რომ, როდესაც მონაწილეობითი დემოკრატიული სტრუქტურები მოქალაქეობას უნივერსალური და განზოგადებული ცნებებით განსაზღვრავენ, ისინი ჯგუფების არსებული ჩაგვრის კვლავწარმოებას უწყობენ ხელს.

გუტმანი აცხადებს, რომ დემოკრატიზაციის მსგავსი მჩაგვრელი შედეგები პოლიტიკურ თანასწორობამდე სოციალური და ეკონომიკური თანასწორობის მიღწევას გულისხმობს. ამ უკანასკნელის მნიშვნელობაზე არ ვიკამათებ, მაგრამ მიმაჩნია, რომ მისი მიღწევა დამოკიდებულია მზარდ პოლიტიკურ თანასწორობაზე ისევე, როგორც პოლიტიკური

¹³Jane Mansbridge, *Beyond Adversarial Democracy* (New York: Basic Books, 1980).

¹⁴Amy Gutmann, *Liberal Equality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).

თანასწორობის მიღწევა დამოკიდებულია მზარდ სოციალურ და ეკონომიკურ თანასწორობაზე. თუ თავს ძალას არ დავატანთ, თვალი მივადევნოთ ამ უტოპიურ წრეს, მაშინ ახლავე უნდა გადავჭრათ „დემოკრატიის პარადოქსი“, რომლის მიხედვითაც სოციალური ძალაუფლება ზოგიერთ მოქალაქეს უფრო თანასწორს ხდის, ვიდრე დანარჩენებს და თანასწორი მოქალაქეობა ზოგს მეტ ძალაუფლებას ანიჭებს. პრობლემის მოგვარება ჩაგრული ჯგუფების რეპრეზენტაციასა და ღიად აღიარებისთვის ინსტიტუციონალიზებული ზომების უზრუნველყოფაშია. საკითხის მოგვარების პრინციპებისა და პრაქტიკის განხილვამდე საჭიროა, რამდენიმე სიტყვა ითქვას, რას წარმოადგენს ჯგუფი და როდის არის ის ჩაგრული.

სოციალური ჯგუფის ცნებამ პოლიტიკური მნიშვნელობა მას შემდეგ შეიძინა, რაც თანამედროვე მემარცხენე და ემანსიპატორული სოციალური მოძრაობები, კლასსა და ეკონომიკურ ინტერესებთან შედარებით, უფრო მეტად ჯგუფის იდენტობის გარშემო მობილიზდა. ამ მობილიზაციამ, ხშირ შემთხვევაში, თავის თავში გააერთიანა და პოზიტიურად განსაზღვრა შეძლებული და გაუფასურებული ეთნიკური თუ რასობრივი იდენტობა. ქალთა, გეიუფლებებისა, თუ ხანდაზმულთა მოძრაობებში ასაკზე, სექსულობაზე, ფიზიკურ უნარებსა და შრომის განაწილებაზე დაფუძნებული დიფერენცირებული სოციალური სტატუსი პოლიტიკური მობილიზებისთვის იქნა ატაცებული, როგორც ჯგუფის პოზიტიური იდენტობა.

აქ არ შევეცდები სოციალური ჯგუფის განსაზღვრას, მაგრამ გამოვყოფ ზოგიერთ ნიშან-თვისებას, რომელიც სოციალურ ჯგუფს სხვა კოლექტიური გაერთიანებებისგან განასხვავებს. სოციალური ჯგუფი, პირველ რიგში, გულისხმობს ადამიანთა შორის თანაზიარობის განცდას, რომლის მიხედვითაც, ისინი ერთმანეთს განსაზღვრავენ და სხვებიც განსაზღვრავენ მათ. ადამიანის მიერ ისტორიის განსაკუთრებული შეგრძნება, სოციალური ურთერთობები და პირადი შესაძლებლობები, მისი ღირებულებები, აზროვნებისა და გამონახტვის ფორმა ნაწილობრივ მაინც არის განსაზღვრული ჯგუფის იდენტობით. ჯგუფის შესახებ ბევრი განსაზღვრება „გარედან“ მოდის, სხვა ჯგუფებისგან, რომელიც ადამიანთა გარკვეულ ერთობას იარლიყს აკრავს და სტერეოტიპებში ახვევს. მსგავს შემთხვევებში მოძულებული ჯგუფის წევრები ხშირად თანაზიარობას ჩაგვრის ქვეშ პოულობენ. სოციალური ჯგუფის ცნება უნდა განვასხვავოთ ორი სხვა ცნებისგან, რასთანაც შეიძლება მოხდეს მათი აღრევა. ესენია: ერთობები და გაერთიანებები.

ერთობა ინდივიდთა კლასიფიკაციაა რაიმე ნიშან-თვისების მიხედვით. ადამიანები შეიძლება, გაერთიანოს ბევრმა სხვადასხვა პირობითმა ნიშანმა: თვალის ფერმა, მანქანის მარკამ, ქუჩამ, რომელზედაც ცხოვრობენ. ხანდახან, ემოციური და სოციალური მარკერების მქონე ჯგუფების ინტერპრეტაცია ერთობად ხდება, როგორც ადამიანთა პირობითი კლასიფიკაცია კანის ფერის, გენიტალიების ან ასაკის მიხედვით, თუმცა სოციალური ჯგუფი მაინცდამაინც საერთო ნიშან-თვისებებით არ განისაზღვრება, არამედ უფრო მეტად იმ იდენტობის შეგრძნებით, რომელიც წევრებს აქვთ. რაც განსაზღვრავს შავკანიან ამერიკელებს, როგორც სოციალურ ჯგუფს, არ არის მხოლოდ კანის ფერი. ამის მაგალითია ის, რომ ზოგიერთ ადამიანს, რომლის კანის ფერი შედარებით ღიაა, მაინც აქვს შავკანიანის იდენტობა, თუმცა, ზოგჯერ, ობიექტური ნიშან-თვისებები მნიშვნელოვანი პირობაა რომელიმე ჯგუფის წევრად ამა თუ იმ პირის მისაკუთვნებლად. ეს ადამიანთა იდენტიფიცირებაა, რომელთაც აქვთ სოციალური სტატუსი, ისტორია – ამ სოციალური სტატუსიდან გამომდინარე და თვითიდენტიფიცირება, რომელიც განსაზღვრავს ჯგუფს, როგორც ასეთს.

პოლიტიკისა და სოციალური მეცნიერებების თეორეტიკოსები სოციალურ ჯგუფებს ხშირად გაერთიანებებად უფრო აღიქვამენ, ვიდრე ერთობად. გაერთიანებაში ვგულისხმობ ადამიანთა ნებაყოფლობით კოლექტივს, როგორცაა: კლუბი, კორპორაცია, პოლიტიკური პარტია, ეკლესია, კავშირი, ლობიერების ორგანიზაცია ან ინტერესთა ჯგუფი. საზოგადოების ინდივიდუალისტური კონტრაქტის მოდელი ეხება გაერთიანებებს, მაგრამ არა ჯგუფებს. ინდივიდები ქმნიან გაერთიანებებს; ისინი, როგორც უკვე ჩამოყალიბებული ინდივიდები, იკრიბებიან და ქმნიან მას; ასევე ქმნიან წესებს, თანამდებობებსა და უწყებებს.

ადამიანის გაერთიანების წევრად ყოფნა, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ წევრობა მის ცხოვრებაზე ძლიერ ზეგავლენას ახდენს, მაინც არ განსაზღვრავს მის იდენტობას, მაგალითად, ისე, როგორც ადამიანის ნავაჰოს ტომიდან ყოფნა. მეორე მხრივ, ჯგუფში თანაზიარობას აქვს თვისება, რომელსაც ჰაიდეგერი „გადავარდნილობას“ უწოდებს. ვილაც თავს ჯგუფის წევრად პოულობს, რომლის არსებობას და მასში არსებულ ურთიერთობებს ყოველთვის უკვე არსებულად განიცდის. ადამიანის იდენტობა განისაზღვრება იმით, თუ როგორ განსაზღვრავენ მას და სხვები ამას აკეთებენ ჯგუფების საშუალებით, რომელთაც უკვე აქვთ თავიანთი ნიშან-თვისებები, სტერეოტიპები და ნორმები, რასთან მიმართებაშიც პიროვნების იდენტობა ყალიბდება. ჯგუფის თანაზიარობაში „გადავარდნილობა“ მაინცდამაინც არ გულისხმობს, რომ ადამიანს არ შეუძლია, ჯგუფი დატოვოს, ან ახალში გაერთიანდეს. ბევრი ქალი

ლესბოსელად იდენტიფიცირებას ჰეტეროსექსუალად ყოფნის მერე ახდენს და ყველა, ვინც დიდხანს ცხოვრობს, ბერდება. ეს მაგალითები ზუსტად აჩვენებს იმას, რომ „გადავარდნილობა“ ჯგუფის თანაზიარობის შიგნით განიცდება, როგორც ადამიანის იდენტობის ტრანსფორმაცია.

სოციალური ჯგუფი არ უნდა გავიგოთ, როგორც არსობრივი და ბუნებრივი, საერთო ნიშან-თვისებათა ერთობლიობის მატარებელი რამ. პირიქით, ჯგუფის იდენტობა რელატიურად უნდა იყოს გააზრებული. სოციალური პროცესები ჯგუფებს შედარებითი სხვაობის, ეფექტური გაერთიანებისთვის სიტუაციების შექმნის საშუალებით აყალიბებენ, სადაც ადამიანებს სხვა ადამიანების მიმართ თანაზიარობის განცდა აქვთ. ხანდახან ჯგუფები თავს სხვების მოძულებით ან განდევნით განსაზღვრავენ. „სხვა“ მათთვის არის ის, ვისაც დომინირებენ და ჩაგრავენ. მიუხედავად იმისა, რომ ჯგუფს თანაზიარობისა და განცალკევების სოციალური პროცესები განსაზღვრავს, ეს არ აძლევს მას არსებით იდენტობას. არ არსებობს საერთო ბუნება, რომელიც ჯგუფის წევრებს ექნებოდათ. როგორც სოციალური ურთიერთობების პროდუქტი, ჯგუფები ფლუიდურია. ისინი იწყებენ და წყვეტენ არსებობას. მაგალითად, ჰომოსექსუალური პრაქტიკა ბევრ საზოგადოებასა და ისტორიულ პერიოდში არსებობდა, მაგრამ გეიკაცების ჯგუფური იდენტობა მხოლოდ მე-20 საუკუნის დასაწყისში არსებობს. ჯგუფის იდენტობა შესაძლოა, თვალსაჩინო მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, სხვა ჯგუფებთან ურთიერთობაში გახდეს. თანამედროვე საზოგადოებებში ადამიანთა უმრავლესობა ერთდროულად რამდენიმე ჯგუფთან იდენტიფიცირდება, ამიტომაც ჯგუფები არ არიან იზოლირებული გაერთიანებები. ყველა ჯგუფს სხვა ჯგუფი კვეთს.

მიმაჩნია, რომ ჯგუფების დიფერენციაცია თანამედროვე საზოგადოების გარდაუვალი და სასურველი პროცესია. ვვარაუდობ, რომ ჩვენი საზოგადოება დიფერენცირებულ ჯგუფთა საზოგადოებაა და ასეც იქნება მომავალში. პოლიტიკური პრობლემა კი ის არის, რომ ზოგიერთი ჯგუფი პრივილეგირებულია, ზოგიერთი – ჩაგრული.

რა არის ჩაგვრა? სხვა სტატიაში ჩაგვრის ცნება დეტალურად განვიხილე¹⁵. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჯგუფი ჩაგრულია, თუ ქვემოთ მოყვანილი პირობებიდან რომელიმე ჯგუფის წევრების უმრავლესობაზე ვრცელდება: 1. მათ მიერ მუშაობაზე დახარჯული ენერჯია ან მუშაობიდან მიღებული სარგებელი სხვების ხელში ექცევა (ექსპლუატაცია) 2. ხდება მათი გამორიცხვა უმთავრესი სოციალური აქტივობებიდან, რომელიც ჩვენს საზოგადოებაში, ძირითადად, სამუშაო ადგილს ნიშნავს (მარგინალიზაცია); 3.

¹⁵იხ. Iris Marion Young, "Five Faces of Oppression," Philosophical Forum (1988).

ცნოვრობენ და მუშაობენ სხვების ძალაუფლების ქვეშ და თავად მცირე სამუშაო ავტონომია და მცირე ძალაუფლება აქვთ (უძლურება); 4. ჯგუფზე არსებობს სტერეოტიპი, მათი გამოცდილება და მდგომარეობა, ზოგადად, საზოგადოებაში უხილავია, საკუთარი გამოცდილებისა და ხედვის გამოსახატავად და გასაძლიერებლად მცირე შესაძლებლობები და მცირე აუდიტორია ჰყავთ (კულტურული იმპერიალიზმი); 5. ჯგუფის წევრები განიცდიან ძალადობას და შევიწროებას, რომელიც მოტივირებულია ჯგუფის მიმართ სიძულვილით ან შიშით. დღეს აშშ-ში, როგორც მინიმუმ, შემდეგი ჯგუფებია ამა თუ იმ გზით ჩაგრული: ქალები, შავკანიანები, მკვიდრი ამერიკელები, ჩიკანო, პუერტო-რიკოელი და სხვა ესპანურენოვანი ამერიკელები, აზიელი ამერიკელები, გეიკაცები, ლესბოსელები, მუშათა კლასი, ღარიბები, ხანდაზმულები, გონებრივად და ფიზიკურად უნარშეზღუდული ადამიანები.

აღბათ, რაიმე ტიპის უტოპიურ მომავალში საზოგადოებაში აღარ იარსებებს არაპრივილეგირებული და ჩაგრული ჯგუფები. პოლიტიკურ პრინციპებს ვერ განვავითარებთ სრულიად სამართლიანი საზოგადოების არსებობის დაშვებით, არამედ უნდა ამოვიდეთ იმ სოციალური და ისტორიული პირობებიდან, რომელშიც ვარსებობთ, რაც ნიშნავს, რომ მონაწილეობითი დემოკრატიის თეორია უნდა განვავითაროთ არა იმ დაშვებაზე, რომ კაცობრიობა არადიფერენცირებულია, არამედ იმაზე, რომ არსებობს ჯგუფთა შორის სხვაობები და მათ შორის ზოგიერთი ჯგუფი ჩაგრული და არაპრივილეგირებულია.

აქედან გამომდინარე, ვამტკიცებ: დემოკრატიულმა საზოგადოებამ, როგორც უნდა იყოს იგი, უნდა უზრუნველყოს ჯგუფში არსებული არაპრივილეგირებული განსხვავებული ხმებისა და ხედვის რეპრეზენტაციის ეფექტიანი მექანიზმები, რაც გულისხმობს ინსტიტუციურ მექანიზმებსა და საზოგადოებრივ რესურსებს, მხარი დაუჭირონ შემდეგ აქტივობებს: 1. ჯგუფის წევრთა თვითორგანიზებას კოლექტიური გაძლიერებისა და საკუთარი კოლექტიური გამოცდილებისა და ინტრესების რეფლექსიური გაგებისთვის. 2. ანალიზს იმის შესახებ, თუ სოციალური პოლიტიკა როგორ ზემოქმედებს მათზე; პოლიტიკის თავად წარმოებას ისეთ ინსტიტუციონალიზებულ კონტექსტებში, სადაც გადაწყვეტილების მიმღებები ვალდებულნი იქნებიან, მხედველობაში მიიღონ მათი ხედვა. 3. ვეტოს ფლობას ისეთ პოლიტიკაზე, რომელიც პირდაპირ ზემოქმედებს მათზე, როგორც ჯგუფზე, მაგალითად, როგორცაა: რეპროდუქციული უფლებები ქალებისთვის, სარეზერვო მიწების გამოყენება მკვიდრი ამერიკელებისთვის.

განსაკუთრებული წარმომადგენლობითობა უნდა ჰქონდეთ მხოლოდ ჩაგრულ ან არაპრივილეგირებულ ჯგუფებს, რადგან ის პრივილეგირებულ ჯგუფს ისედაც აქვს. ასე რომ, ეს პრინციპი არ იქნება შესატყვისი საზოგადოებისთვის, სადაც ჩაგვრა საერთოდ არ არსებობს. ამ პრინციპს მე არ განვიხილავ მხოლოდ დროებითად ან ინსტრუმენტულად, თუმცა, მიმაჩნია, რომ ჯგუფთა სხვაობები თანამედროვე კომპლექსურ საზოგადოებებში გარდაუვალიცაა და სასურველიც და იქ, სადაც არსებობს ჯგუფებს შორის სხვაობა, არაპრივილეგირებულ მდგომარეობაში ყოფნა ან ჩაგრულობა ყოველთვის შესაძლებელია, საზოგადოებამ უნდა მოიწადინოს, არსებობდეს ჩაგრული და არაპრივილეგირებული ჯგუფების წარმომადგენლობითობა და მზად იყოს ამის განსახორციელებლად. მსგავსი მსჯელობანი ჩვენს კონტექსტში უფრო აკადემიურია, თუმცა იმდენად, რამდენადაც ჩვენ ისეთ საზოგადოებებში ვცხოვრობთ, სადაც ჩაგვრა ღრმადაა ფესვგადგმული. მისი სრული აღმოფხვრა უკიდურესად შორეული მომავლის პერსპექტივაა.

ბევრი სხვა საკითხის გარდა, სოციალური და ეკონომიკური პრივილეგია ნიშნავს იმას, რომ პრივილეგირებულ ჯგუფებს ლაპარაკის უფლება აქვთ და მათ უნდა უსმენდნენ. სხვებიც მიიჩნევენ, რომ პრივილეგირებულებს ეს უფლებები აქვთ. ისინი განკარგავენ მატერიალურ, ადამიანთა და ორგანიზაციულ რესურსებს, რაც მათ საშუალებას აძლევს, საჯაროდ ილაპარაკონ და მოუსმინონ. პრივილეგირებულები, წესისამებრ, ჩაგრულთა ინტერესების დაცვისა და ხელშეწყობისკენ არ მიისწრაფიან, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ სოციალური პოზიცია არ აძლევს მათ საშუალებას, გაიგონ ეს ინტერესები, ნაწილობრივ კი იმიტომ, რომ, მათი პრივილეგია სწორედ სხვების განგრძობით ჩაგვრას ეფუძნება. განხილვასა და გადაწყვეტილების მიღებაში ჩაგრული ჯგუფების აშკარა წარმომადგენლობითობის მთავარი მიზანი სწორედ ჩაგვრის შემცირებაა. ჯგუფის წარმომადგენლობითობას ასევე სააშკარაოზე გამოაქვს პრივილეგირებულთა გამოცდილებისა და განზრახვის სპეციფიკურობა. თუ სოციალური ურთიერთობებისა და ფაქტების სხვა ხედვით, სხვა ღირებულებებითა და ენით არ ეწინააღმდეგება მათ ვინმე, მიიჩნევა, რომ პრივილეგირებულთა ხედვა უნივერსალურია.

თეორეტიკოსები და პოლიტიკოსები მოქალაქეობის ღირსებებს განადიდებენ, რადგანაც საზოგადოებრივი თანამონაწილეობით ადამიანებს მოუწოდებენ, გასცდნენ თავიანთ თავზე ორიენტირებულ მოტივაციებს და აღიარონ საკუთარი დამოკიდებულება სხვათა პასუხისმგებლობაზე. პასუხისმგებელ მოქალაქეს აინტერესებს არა მხოლოდ ინტერესები, არამედ სამართლიანობაც, იმის აღიარებით, რომ სხვა ადამიანების ინტერესი და შეხედულება ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც მისი, რომ ყველას ინტერესი და საჭიროება უნდა გახმავანდეს და მოისმინონ მათ, ვინც აღიარებს, პატივს სცემს და

რეაგირება ექნება ამ საჭიროებებსა და ინტერესებზე. უნივერსალობის პრობლემა გამოჩნდა მაშინ, როდესაც პასუხისმგებლობის ინტერპრეტაცია ზოგად ხედვას გასცდა.

მე ვაცხადებ, რომ მოქალაქეობის, როგორც განზოგადებულის განსაზღვრა, თავიდან იცილებს და ბუნდოვანს ხდის იმ მოთხოვნას, რომ სოციალურ მოვლენების შესახებ ყველა გამოცდილება, ხედვა და საჭიროება განმავანებული და პატივცემულია. არ არსებობს ზოგადი ხედვა, რომელსაც ყველა ადამიანი მიიღებდა და რომლის საშუალებითაც ყველა გამოცდილება და დამოკიდებულება იქნებოდა გაგებული. სოციალური ჯგუფების არსებობა გულისხმობს სოციალურ მოვლენებზე სხვადასხვა, მაგრამ არა ურთიერთგამომრიცხავი ისტორიების, გამოცდილებებისა და ხედვის არსებობას, რაც ასევე გულისხმობს, რომ ერთ სოციალურ ჯგუფს შესაძლოა, სრულყოფილად არ ესმოდეს მეორის გამოცდილება. არავის არ შეუძლია ისაუბროს ზოგად ინტერესებზე იმიტომ, რომ არც ერთ ჯგუფს არ ძალუძს, ისაუბროს მეორის მაგივრად და, მით უმეტეს, ეს ყველას მაგივრად გააკეთოს. ასე რომ, ერთადერთი გზა, ყველა ჯგუფის ხმა ისმოდეს და ისმინებოდეს, მათი საზოგადოებაში წარმომადგენლობითობაა.

ჯგუფის წარმომადგენლობითობა საუკეთესო საშუალებაა გადაწყვეტილების მიღების პროცესების დემოკრატიულად განხორციელებისთვის. ეს განაცხადი შეგვიძლია გავამყაროთ საურთიერთობო ეთიკის ჰაბერმასისეული ცნებით. ტრანსცენდენტალური ნორმატიული ჭეშმარიტების მლალადებელი ფილოსოფოსი მეფის არარსებობის შემთხვევაში, ერთადერთი მიზეზი, რაიმე პოლიტიკა ან გადაწყვეტილება საზოგადოების მიერ მიღებულად მივიჩნიოთ, არის ის, რომელიც ღიად ასახავს ყველა საჭიროებასა და შეხედულებას. საურთიერთობო ეთიკის ამ განსაზღვრებაში ჰაბერმასი ძალიან მიმზიდველია უნივერსალური, მიუკერძოებელი შეხედულების არსებობისთვის, რომლის საშუალებითაც უნდა მოხდეს საზოგადოების მოთხოვნების განხორციელება. საურთიერთობო ეთიკამ, რომელიც არტიკულირებას არ უკეთებს გადაწყვეტილებების დამადასტურებელ ჰიპოთეტიურ საზოგადოებას, არამედ რეალურ პირობებს აყენებს გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესის შედეგებისთვის, ხელი უნდა შეუწყოს იმ გარემოებებს, სადაც კონკრეტული ინდივიდების საჭიროებები მთელი სპეციფიკურობით იქნებოდა გამოხატული.¹⁶ ვაცხადებ, რომ ინდივიდთა ცხოვრების კონკრეტულობა, მათი საჭიროებები და ინტერესები, ასევე მათ მიერ სხვების

¹⁶Jurgen Habermas, *Reason and the Rationalization of Society* (Boston: Beacon, 1983), pt. 3. ჰაბერმასის კრიტიკა იხ. Seyla Benhabib, *Critique, Norm and Utopia* (New York: Columbia University Press, 1986); და Young, "Impartiality and the Civic Public."

საჭიროებებისა და ინტერესების აღქმა, ნაწილობრივ სტრუქტურირდება ჯგუფზე დაფუძნებული გამოცდილებითა და იდენტობით. გარკვეულ სოციალურ პირობებში კონკრეტული საჭიროებებისა და ინტერესების სრულყოფილად და ღიად გამოხატვა, სადაც ზოგიერთ ჯგუფს ხმა წართმეული აქვს ან მარგინალიზებულია, მოითხოვს, რომ მათ განსაკუთრებული ხმა ჰქონდეთ განხილვასა და გადაწყვეტილების პროცესში.

დემოკრატიულ პროცედურებში მსგავსი დიფერენცირებისა და სპეციფიკურობების წარდგენა არ უწყობს ხელს კერძო, ვიწრო ინტერესებს. მართლაც, ჯგუფის წარმომადგენლობითობა საუკეთესო „შხამსაწინააღმდეგო“ საშუალებაა კერძო ინტერესის ზოგად, საყოველთაო ინტერესად შენიღბვის საწინააღმდეგოდ. დემოკრატიულ საზოგადოებაში, სადაც სოციალურ უთანასწორობას ჯგუფის წარმომადგენლობითობა ამსუბუქებს, ინდივიდებს ან ჯგუფებს არ შეუძლიათ ამტკიცონ, რომ მათ რაღაც უნდათ; მათ უნდა თქვან, რომ სამართლიანობა მოითხოვს, ან უფლებას აძლევს მათ, ეს რაღაც ჰქონდეთ. ჯგუფის წარმომადგენლობითობა იძლევა საშუალებას, ჯგუფმა გამოხატოს თავისი ინტერესები და საჭიროებები, რისი შესაძლებლობაც სხვა შემთხვევაში არ ექნებოდათ. იმავდროულად, შემოწმება, რამდენად სამართლიანია მოთხოვნა და არის თუ არა ის მხოლოდ კერძო ინტერესის გამოხატულება, ყველაზე ეფექტიანად კეთდება მაშინ, როდესაც მომთხოვნი მხარე სხვათა აზრს უნდა დაუპირისპირდეს, რომელთაც განსხვავებული (თუმცა აუცილებელი არ არის, რომ კონფლიქტური) გამოცდილებები, პრიორიტეტები და საჭიროებები აქვთ. როგორც სოციალურად პრივილეგირებული ადამიანი, პირად ინტერესს მიღმა არ გავიხედავ, თუ არ მაიძულებენ იმ არაპრივილეგირებულის მოსმენას, რომელსაც ჩემი პრივილეგია ადუმებს.

სოციალური ჩაგვრისა და დომინაციის პირობებში ჯგუფის წარმომადგენლობითობა საუკეთესოდ აგვარებს სამართლიანობის ინსტიტუციონალიზაციას. გარდა ამისა, დისკუსიების მსვლელობისას, ამაღლებს ცოდნას და ხელს უწყობს პრაქტიკულ კეთილგონიერებას. ჯგუფების განსხვავებულობა მოიცავს არა მხოლოდ განსხვავებულ საჭიროებებს, ინტერესებსა და მიზნებს, არამედ, ალბათ, უფრო მნიშვნელოვან სოციალურ ადგილმდებარეობებსა და გამოცდილებებს, საიდანაც სოციალური მოვლენები და პოლიტიკა უნდა იქნას გაგებული. სხვადასხვა ჯგუფის წევრებს, სავარაუდოდ, განსხვავებული ცოდნა ექნებათ სოციალური ურთიერთობის სტრუქტურასა და საზოგადოებრივი პოლიტიკის რეალურ შედეგებზე. ჯგუფებს ისტორიის, ღირებულებების, გამოხატვის ფორმისა თუ სხვა ჯგუფებთან ურთიერთობის, შესრულებული სამუშაოს გამო, სოციალური მოვლენების მნიშვნელობაზე

განსხვავებული წარმოდგენა აქვთ, რაც, მათი გამოხატვისა და მოსმენის შემთხვევაში, ხელს უწყობს სხვათა წარმოდგენების გაღრმავებას.

ბოლო წლებში, ემანსიპატორულმა სოციალურმა მოძრაობებმა განავითარეს ჰეტეროგენური საზოგადოების იდეისკენ მიმართული ზოგიერთი პრაქტიკა და ნაწილობრივ ან დროებით მაინც წამოიწყეს მსგავსი საზოგადოებების შექმნა. ზოგიერთი პოლიტიკური ორგანიზაცია, კავშირი თუ ფემინისტური გაერთიანება ჯგუფებისთვის მართავს ოფიციალურ სხდომებს (მაგ. შავკანიანებისთვის, ლათინოსებისთვის, გეებისა და ლებოსელებისთვის, ხანშიშესულთა და უნარშეზღუდულებისთვის), რის გარეშეც მათი გახმოვანება შეუძლებელი იქნებოდა. ამ ორგანიზაციებში მათ აქვთ ხმები და წარმომადგენლობითობა გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში, ზოგან კი წარმოდგენილნი არიან ხელმძღვანელ ორგანოებშიც. ამ სოციალური მოძრაობების ზეგავლენით დემოკრატიულმა პარტიამაც კი წამოიწყო ჯგუფის წარმომადგენლობითობაზე დაფუძნებული დელეგატების წესის შემოღება.

მიუხედავად იმისა, რომ მისი განხორციელება ჯერ კიდევ შორსაა, „ცისარტყელის კოალიცია“ წარმოადგენს ჯგუფის წარმომადგენლობაზე დაფუძნებულ ასეთ ჰეტეროგენიულ საზოგადოებას. კოალიციის ტრადიციული ფორმა გაერთიანებული საზოგადოების იდეას შეესატყვისება, რომელიც ბრმა კონკრეტულ გამოცდილებათა განსხვავებულობის მიმართ. ტრადიციულ კოალიციებში ჯგუფები ერთად მუშაობენ საკითხებზე, რომელზედაც თანხმდებიან და მიაჩნიათ, რომ მათზე ეს ერთნაირი ზეგავლენის მქონეა. ისინი ასევე თანხმდებიან, რომ მათი ხედვის, ინტერესებისა თუ შეხედულებების სხვადასხვაობა „ზედაპირზე არ ამოტივტივდება“ მათ ერთობლივ განცხადებასა თუ ქმედებებში. „ცისარტყელის კოალიციაში“ კი პირიქით -- ყველა ჯგუფი აღიარებს სხვა ჯგუფის არსებობას და სოციალურ საკითხებზე მათ სპეციფიკურ გამოცდილებასა და შეხედულებას.¹⁷ „ცისარტყელაში“ შავკანიანები არ სწყალობენ გეების მონაწილეობას, მშრომელი აქტივისტები ვერ მუშაობენ სამშვიდობო მოძრაობის ვეტერანებთან და ყველა მათგანი პატერნალისტურადაა განწყობილი ფემინისტების მონაწილეობის მიმართ. წარმოსახვითად, „ცისარტყელის კოალიცია“ აღიარებს ჩაგრული

¹⁷მელ კინგის მერობის საკამპანია ორგანიზაციამ ჯგუფის მსგავსი წარმომადგენლობითობის შესახებ ინტერესი გამოავლინა, თუმცა ის სანახევროდ და არასრულყოფილად განხორციელდა. იხ. **Radical America 17, no. 6, and 18, და 1 (1984)**. შელია კოლინის განიხილავს იმ გამოწვევებს, რომელსაც „ცისარტყელის კოალიცია“ ტრადიციულ ამერიკულ პოლიტიკურ შეხედულებებს უკეთებს და გვიჩვენებს, რამდენად შეუშალა 1984 წლის ჯექსონის კამპანიას ხელი კოორდინაციის ნაკლებობამ კამპანიის ადგილობრივ კომიტეტებსა და ეროვნულ „ცისარტყელის“ განყოფილებებს შორის.

ჯგუფების არსებობას, მხარს უჭერს მათ, მათში შემავალ პოლიტიკურ მოძრაობებს და პოლიტიკურ პროგრამას იმუშავებს არა „ერთობის პრინციპებზე“ დაყრდნობით, რომელიც ჩქმალავს განსხვავებულობას, არამედ მხარდამჭერებს საშუალებას აძლევს, პირადი გამოცდილებიდან გამომდინარე, გააანალიზონ პოლიტიკური და ეკონომიკური პროცესები, რაც გულისხმობს, რომ თითოეული ჯგუფი ავტონომიას ინარჩუნებს მხარდამჭერის მიმართ, გადაწყვეტილების მიმღები ორგანოები და პროცედურები კი უზრუნველყოფენ ჯგუფის წარმომადგენლობითობას.

ჰეტეროგენური საზოგადოებები, რომლებიც თანამედროვე პოლიტიკაში ჯგუფების წარმომადგენლობითობის პრინციპით მონაწილეობენ, მხოლოდ უმრავლესობათა პოლიტიკის მოწინააღმდეგე ორგანიზაციებსა და მოძრაობებში არსებობენ. მიუხედავად ამისა, მონაწილეობითი დემოკრატია ანგარიშვალდებულია ჰეტეროგენური საზოგადოების ინსტიტუციებისადმი დემოკრატიული გადაწყვეტილების მიღების ყველა სფეროში. არაპრივილეგირებულთა ჩაგვრის აღმოფხვრამდე პოლიტიკურმა საზოგადოებებმა გადაწყვეტილების მიღების სამთავრობო ორგანოებისა და დემოკრატიზებული სამუშაო ადგილების ჩათვლით უნდა მოიცვან ჩაგრული ჯგუფების განსაკუთრებული წარმომადგენლობითობა, რისი საშუალებითაც ეს ჯგუფები საჯაროდ გამოხატავენ კონკრეტულ საკითხზე თავიანთ შეხედულებას. წარმომადგენლობის მსგავსმა სტრუქტურებმა არ უნდა ჩაანაცვლოს რეგიონული ან პარტიული წარმომადგენლობები, არამედ მათთან ერთად უნდა იარსებონ.

აშშ-ის ეროვნულ პოლიტიკაში ან რომელიმე ინსტიტუციის სხვა რესტრუქტურირებულ დემოკრატიულ საზოგადოებებში, როგორებიცაა: საწარმოები, უწყებები, უნივერსიტეტები, ეკლესიები, სოციალური სამსახურის სააგენტოები, ჯგუფებს, წარმომადგენლობითი პრინციპების გატარებისას, მოეთხოვებათ შემოქმედებითი აზროვნება და მოქნილობა. მისაბაძი მაგალითები არ არსებობს. კოოპერატიული დემოკრატიული ინსტიტუციების ევროპულ მოდელებს ვერ გამოვრიცხავთ იმ კონტექსტებიდან, რომელშიც ისინი აღმოცენდნენ და იქაც ვერ მოქმედებენ სრულყოფილად დემოკრატიულად. თანამედროვე ნიკარაგუაში ინსტიტუციონალიზებული თვითორგანიზების ექსპერიმენტები ქალებში, მკვიდრ მოსახლეობაში, მუშებში, გლეხებსა და სტუდენტებში იმ ჩანაფიქრის უფრო ახლო მაგალითებია, რომელსაც მე მხარს ვუჭერ.¹⁸

¹⁸ იხ. Gary Ruchwarger, *People in Power: Forging a Grassroots Democracy in Nicaragua* (Hadley, Mass.: Bergin & Garvey, 1985).

ასეთ სტრუქტურებში ჯგუფის წარმომადგენლობითობის პრინციპი მოგვიწოდებს, ჩაგრული და არაპრივილეგირებული ჯგუფების რეპრეზენტაციაზე, მაგრამ რომელი ჯგუფები იმსახურებენ წარმომადგენლობითობას? აშშ-ში ამის აშკარა კანდიდატები არიან ქალები, შავკანიანები, მკვიდრი ამერიკელები, ხანდაზმულები, უნარშეზღუდულები, გეები და ლესბოსელები, ესპანურენოვანი ამერიკელები, ახალგაზრდები და პროფესიის არმქონე მუშახელი. თუმცა შესაძლოა, არ იყოს აუცილებელი ყველა ამ ჯგუფის განსაკუთრებული წარმომადგენლობითობა ყველა კონტექსტსა და ყველა პოლიტიკურ დისკუსიაში. წარმომადგენლობითობა უნდა შეიქმნას მაშინ, როდესაც ამას ჯგუფის ისტორია და სოციალური ვითარება მოითხოვს, ჯგუფის წევრების ინტერესებზე განსაკუთრებული ზეგავლენის საფრთხე არსებობს და მათი ხედვა და ინტერესები გაუხმაურებელი დარჩება წარმომადგენლობითობის გარეშე.

პირველი პრობლემა წარმოიშობა მსგავსი პრინციპის შეთავაზებაში, რომელსაც ვერანაირი ფილოსოფიური მსჯელობა ვერ გადაწყვეტს. ამ პრინციპის გასატარებლად საზოგადოებამ უნდა აირჩიოს, გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში რომელი ჯგუფები იმსახურებენ წარმომადგენლობითობას. რა არის მსგავსი „კონსტიტუციური თანხმობის“ შექმნის სახელმძღვანელო პრინციპები? ვინ გადაწყვეტოს, რომელ ჯგუფს ჰქონდეს წარმომადგენლობითობა და რა პროცედურების საშუალებით უნდა მიიღებოდეს გადაწყვეტილება? პოლიტიკის განსაზღვრა არანაირი პროგრამის პრინციპთა ერთობას არ შეუძლია იმდენად, რამდენადაც პოლიტიკა პროცესია, რომელშიც ჩართულნი ვართ. პრინციპები შეგვიძლია გამოვიყენოთ პოლიტიკური დისკუსიების მსვლელობისას, საზოგადოებამ შესაძლოა იხელმძღვანელოს ამით. ჯგუფის წარმომადგენლობითობას განვიხილავ, როგორც პოტენციური დისკუსიის ნაწილს, მაგრამ ის ვერ ჩაანაცვლებს მთლიანად დისკუსიას, ვერ განსაზღვრავს შედეგს.

რა უნდა იყოს ჯგუფის წარმომადგენლობითობის მექანიზმები? ზემოთ ვახსენე, რომ ერთ-ერთი ასპექტი ჯგუფის თვითორგანიზებაა. საკითხების განსახილველად, პოზიციისა და რეკომენდაციებისთვის ჯგუფის წევრები ერთმანეთს დემოკრატიულ ფორუმებზე უნდა შეხვდნენ, რაც უნდა გავიგოთ, როგორც უფრო ფართო, დემოკრატიული გადაწყვეტილების მიღების პროცესების ნაწილი. საზოგადოებრივი ცხოვრება და გადაწყვეტილების მიღების პროცესები ისე უნდა გარდაიქმნას, რომ ყველა მოქალაქეს მეტი შესაძლებლობა ჰქონდეს, მონაწილეობდეს დისკუსიებსა და გადაწყვეტილების მიღებაში. ასევე, ყველა მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა, დაესწროს და მონაწილეობა მიიღოს უბნის ან რაიონის შეხვედრებში. უფრო მეტად

მონაწილეობით, დემოკრატიულ პროექტში ჩაგრული ჯგუფების წევრებსაც ექნებათ ჯგუფის შეხვედრები, სადაც წარმომადგენლებს გაგზავნიან.

შესაძლოა, ვინმეს გაუჩნდეს კითხვა, რამდენად გასხვავებულია ზემოთ მოყვანილი ინტერესთა ჯგუფის პლურალიზმის კრიტიკა ჯგუფთა თვითორგანიზების წამახალისებელი და გადაწყვეტილების მიღებაში ჯგუფის წარმომადგენლობითობის მომწყობი ჰეტეროგენური საზოგადოების იდეისგან. პირველი -- ჰეტეროგენურ საზოგადოებაში არც ერთი კოლექტივი, რომელიც გადაწყვეტს, რომ გაერთიანება შექმნას, არ ითვლება ჯგუფის წარმომადგენლობითობის კანდიდატად. მხოლოდ ის ჯგუფები იმსახურებენ ჰეტეროგენურ საზოგადოებაში წარმომადგენლობითობას, რომლებიც ასახავენ ძირითად იდენტობებსა და საზოგადოების ან რაიმე ინსტიტუციის მდგომარეობათა ურთიერთობას და ვინც ჩაგრული და არაპრივილეგირებულია. ინტერესთა ჯგუფებში, მაგალითად, ფრენდს და ვეილსს, ფერადკანიანთა დაწინაურების ეროვნულ ასოციაციას, მსროლელთა ეროვნულ ასოციაციას, ატომური შეიარაღების საწინააღმდეგო ეროვნულ კამპანიას -- ერთი და იგივე სტატუსი აქვს და ყველა იმდენად ზემოქმედებს გადაწყვეტილების მიღებაზე, რამდენადაც მათ რესურსებსა და მახვილგონიერებას ექნება ზეგავლენა გადაწყვეტილების მიმღებებზე. დემოკრატიული პოლიტიკა მაქსიმალურად უნდა გამოხატავდეს აზრისა და ინტერესის თავისუფლებას, რაც განსხვავებული საკითხია იმისგან, რომ ყველა ჯგუფს ხმის უფლება ჰქონდეს.

მეორეც -- ჰეტეროგენურ საზოგადოებაში წარმოდგენილ ჯგუფებს არა აქვთ რაიმე განსაზღვრული ინტერესი, მიზანი, ან რაიმე პოლიტიკური პოზიცია. სოციალური ჯგუფების მრავალმხრივი იდენტობები ცხოვრების წესია. გამოცდილების გამო, მის წევრებს შეიძლება, ჰქონდეთ საერთო ინტერესი, რომლის გატარებასაც შესაძლოა, შეეცადონ. სოციალური მდებარეობა მათ საზოგადოებასა და სოციალურ მოვლენებზე განსაკუთრებულ წარმოდგენას და ხედვას განაპირობებს. მაგალითად, ბევრი მკვიდრი ამერიკელი აცხადებს, რომ მათი რელიგია და მიწასთან დამოკიდებულება გარემოს დაცვის პრობლემების განსაკუთრებული და უნიკალური გაგების საწინდარია.

დაბოლოს, ინტერესთა ჯგუფის პლურალიზმი მოქმედებს გადაწყვეტილების მიღებისა და საჯარო დისკუსიების აუცილებლობის გასათვალისწინებლად. ინტერესთა ჯგუფი მხოლოდ პირად ინტერესს მისდევს იმდენად ძლიერად და საფუძვლიანად, რამდენადაც ეს შესაძლებელია და მას არ სჭირდება სხვათა ინტერესების გათვალისწინება, გარდა სტრატეგიული შემთხვევებისა, პოტენციურ მეკავშირეებთან ან მრჩეველებთან

დაკავშირებით. ინტერესთა ჯგუფის პლურალიზმი არ მოითხოვს ვინმეს ინტერესის უფლებით გამართლებას, ან მის შესაბამისობას სოციალურ სამართლიანობასთან. ჰეტეროგენური საზოგადოება კი ის საზოგადოებაა, სადაც მონაწილეები ერთად მსჯელობენ საკითხებზე და იმ გადაწყვეტილებამდე მივლენ, რომელიც საუკეთესო და სამართლიანია.

III. საყოველთაო უფლებები და განსაკუთრებული უფლებები

მოქალაქეობის საყოველთაოობის მეორე ასპექტი წინააღმდეგობაშია პოლიტიკურ და სოციალურ ინსტიტუციებში ყველა ჯგუფის სრულ ჩართვასა და მონაწილეობასთან: კანონისა და პოლიტიკის შექმნის საყოველთაოობასთან. თანამედროვე ლიბერალიზმი ეფუძნება ძირითად პრინციპს -- სახელმწიფოს პოლიტიკა და კანონები, ასევე კერძო ინსტიტუციების პრინციპები ბრმა უნდა იყოს რასის, გენდერისა და სხვა განსხვავებულ ჯგუფთა მიმართ. სახელმწიფოსა და კანონმდებლობის საჯარო სივრცე სათანადოდ უნდა ასახავდეს ზოგადი ცნებებით ამ პრინციპებს, რომლებიც ადამიანთა თუ ჯგუფთა ისტორიის განსაკუთრებულობას, მათ საჭიროებებსა და და გარემოებებს აღნუსხავს, ყველა ადამიანს თანასწორად აცხადებს და ყველა მოქალაქისადმი თანასწორ მოპყრობას აღიარებს.

რადგან პოლიტიკური იდეოლოგიები და პრაქტიკა ზოგიერთ ჯგუფს თანასწორი მოქალაქეობის სტატუსისთვის შეუსაბამოდ მიიჩნევდა, თეთრკანიანი, მამრობითი სქესის მოქალაქისგან განსხვავებულობის გამო, ემანსიპატორული მოძრაობების მხრიდან აუცილებელი გახდა მტკიცება, რომ ყველა ადამიანი ერთნაირია თავისი მორალური ღირებულებით და იმსახურებს თანასწორ მოქალაქეობას. ამ კონტექსტში თანასწორი უფლებებისთვის მოთხოვნები, რომელიც ბრმაა ჯგუფების განსხვავებულობისადმი, ერთადერთ გზად რჩებოდა გამორიცხვისა და დამცირების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

დღეს უკვე არსებობს საზოგადოებრივი კონსენსუსი, რომ ყველა ადამიანს თანაბარი მორალური ღირებულება აქვს და თანასწორ მოქალაქეობას იმსახურებს. მიუხედავად იმისა, რომ ახლა მეტ-ნაკლებად ყველა ჯგუფი, გეებისა და ლესბოსელების გარდა, თანაბარუფლებიანია, ჯგუფთა შორის უთანასწორობა კვლავ არსებობს. ასეთ პირობებში ბევრი ფემინისტი, შავკანიანი აქტივისტი თუ სხვა, ვინც ძალაუფლებრივ პოზიციებსა თუ საზოგადოებრივ ინსტიტუციებში ყველა ჯგუფის ჩართულობისთვის იბრძვის, აცხადებს, რომ საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები და წესები ბრმაა რასობრივი,

გენდერული, კულტურული, ასაკობრივი, თუ სხვა განსხვავებულობისადმი და აღმოფხვრის ნაცვლადმ, მათი ჩაგვრის ხელშემწყობია.

თანამედროვე სოციალური მოძრაობები, რომელიც ჩაგრული და არაპრივილეგიებული ჯგუფების სრულ ჩართულობასა და მონაწილეობას მოითხოვს, განსხვავებულობის დილემის წინაშე დგება¹⁹. ერთი მხრივ, მათ უნდა გააგრძელონ უარყოფა, რომ რაიმე არსებითი სხვაობა არ არსებობს, მაგალითად, ქალებსა და კაცებს, თეთრკანიანებსა და შავკანიანებს შორის, რაც ამართლებს იმას, რომ ქალებს, შავკანიანებს და სხვებს ჩამორთმეული აქვთ შესაძლებლობა, გააკეთონ, რასაც სხვები აკეთებენ, ან ჩართულნი იყვნენ ინსტიტუციებსა და თანამდებობებზე. მეორე მხრივ, აღმოჩნდა, რომ არსებობს ჯგუფზე დაფუძნებული სხვაობების მტკიცების საჭიროება ქალებსა და კაცებს, თეთრკანიანებსა და შავკანიანებს შორის, რომელიც თანაბარი მოპყრობის მკაცრი პრინციპის განხორციელებას, განსაკუთრებით თანამდებობრივი კონკურენციის დროს, უსამართლოს ხდის, რადგან ეს სხვაობები ამ ჯგუფებს არაპრივილეგიებულ მდგომარეობაში აყენებს. მაგალითად, თეთრკანიანი საშუალო კლასის კაცი, როგორც ჯუფი, სოციალიზდება ქცევის განსაკუთრებული ფორმებით -- თვითგამოხატვით, „კარგი ტიპობით“, კომპეტენტური ძალაუფლებით, რაც ყველაზე მეტად აღიარებული და მიღებულია პროფესიულ თუ მენეჯერულ საქმიანობაში. იმის გათვალსწინებით, რომ ჯგუფთა განსხვავებულობა ზოგიერთს არაპრივილეგიებულ მდგომარეობაში აყენებს, უფრო მეტად სამართლიანია სხვაობების არსებობის აღიარება, ვიდრე მათ მიმართ ბრმად დარჩენა.

მიუხედავად იმისა, რომ დღეს ბევრი ასპექტით კანონმდებლობა ბრმაა ჯგუფების განსხვავებულობებისადმი, იმავეს ვერ ვიტყვით საზოგადოებაზე, თუმცა დღესაც ხდება ზოგიერთი ჯგუფის მონიშვნა დევინტად, „სხვად“. ყოველდღიურ ურთიერთობებში, სურათხატების შექმნისა თუ გადაწყვეტილების მიღებისას, კვლავ აღინიშნება ვარაუდების გამოხატვა-გამოთქმა ქალების, გეებისა და ლესბოსელების, შავკანიანებისა და ლათინოსების, ხანდაზმულებისა და სხვა ჯგუფების მისამართით, რისი საშუალებითაც ისევ გრძელდება მათი განდევნა, თავის არიდება, პატერნალისტური და ავტორიტარული მოპყრობა. უწყვეტი რასისტული, ეიჯისტური, სექსისტური, ჰომოფობიური ქცევები და ინსტიტუციები ამ ჯგუფებს განსაკუთრებულ პირობებში აყენებს, რაც ხშირად საშუალებას ართმევს, განავითარონ შესაძლებლობები, მიიღონ გარკვეული ცოდნა და გამოცდილება და ნაწილობრივ იმიტომ, რომ ხდებოდა

¹⁹Martha Minow, "Learning to Live with the Dilemma of Difference: Bilingual and Special Education," *Law and Contemporary Problems*, no. 48 (1985), pp. 157-211.

ჯგუფების ერთმანეთისგან სეგრეგირება და ნაწილობრივ, სპეციფიკური ისტორიებისა და ტრადიციების გამო -- არსებობს კულტურული სხვაობები სოციალურ ჯგუფებს შორის -- სხვაობები ენაში, ჩაცმის სტილში, სხეულებრივ და ქცევით გამოხატვაში, ღირებულებებსა და ხედვაში.

ჯგუფების სხვადასხვაობის აღიარება შესაძლებლობების, საჭიროებების, კულტურის, შემეცნების სტილის მიხედვით პრობლემაა მათთვის, ვინც ცდილობს ჩაგვრის აღმოფხვრას მხოლოდ ისე, თუ განსხვავებულობა დევიანტობად და ნაკლად იქნება აღქმული. მსგავსი გაგება მხოლოდ ზოგიერთ შესაძლებლობას, საჭიროებას, კულტურას ან შემეცნების სტილს მიიჩნევს სტანდარტულად. ზემოთ ვახსენე, რომ პრივილეგია დომინანტურ ჯგუფებს საშუალებას აძლევს, პირადი გამოცდილება და შეხედულება ობიექტურად და სამართლიანად წარმოადგინოს. გარდა ამისა, ზოგიერთი ჯგუფისთვის პრივილეგია საშუალებაა, თავისი ინტრესები, ღირებულებები, ნორმები, შემეცნებითი და ქცევითი სტილი იმ ნორმად „გაასაღოს“, რომელიც საყოველთაოა და ყველა მას დამორჩილდება. ფემინისტები აცხადებენ, რომ ყველაზე თანამედროვე და სასურველი სამუშაო ადგილებიც კი ისეთ ცხოვრების რიტმსა და ქცევით სტილს გულისხმობს, რომელიც კაცისთვის ტიპურია, ქალებისგან კი ამ სამსახურზე „მორგებას“ მოელიან. ეს მოლოდინი კი ზემოთ ხსენებულ ნორმაზეა მორგებული.

სადაც ჯგუფებს შორის სხვაობა არსებობს შესაძლებლობების, ღირებულებების, ქცევითი თუ შემეცნებითი ფორმების მიხედვით, თანაბარი მოპყრობა დამსახურების მიხედვით წახალისებაში მხოლოდ გააძლიერებს და ხელს შუწყობს არაპრივილეგირებულობას. თანაბარი მოპყრობა მოითხოვს, ყველას ერთი და იგივე ნორმა მიესადაგოს, მაგრამ სინამდვილეში არ არსებობს ქცევის „ნეიტრალური“ ფორმა. იქ, სადაც ზოგიერთი ჯგუფი პრივილეგირებულია, სხვები კი ჩაგრულები, კანონმდებლობის, პოლიტიკის, კერძო ინსტიტუციების წესების შემუშავება ხდება პრივილეგირებულ ჯგუფთა სასარგებლოდ, რადგან ნორმას მათი განსაკუთრებული გამოცდილება ადგენს. ასე რომ, იქ, სადაც არსებობს ჯგუფთა სხვადასხვაობა შესაძლებლობების, სოციალიზაციის, ღირებულებების, ქცევისა და აღქმის ფორმების მიხედვით, მხოლოდ განსხვავებულობათა მიმდებლობით ხდება ყველა ჯგუფის ჩართვა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინსტიტუციებში. ეს ასევე გულისხმობს, რომ უფლებებისა და წესების საყოველთაო ცნებებით ფორმულირების ნაცვლად, რომელიც ბრმაა განსხვავებულობისადმი, ხანდახან ზოგიერთი ჯგუფი განსაკუთრებულ უფლებებს იმსახურებს. ქვემოთ განვიხილავ თანამედროვე პოლიტიკური დებატების რამდენიმე

კონტექსტს, სადაც ვაცხადებ, რომ მსგავსი უფლებები არაპრივილეგირებული ან ჩაგრული ჯგუფებისთვის მართებულია.²⁰

ორსულობისა და დეკრეტის საკითხი, მეძუძური დედებისადმი მოპყრობის გასაკუთრებული უფლებები დღეს ფემინისტებში ბევრ წინააღმდეგობას იწვევს. აქ არ ვაპირებ, განვიხილო სირთულეები, რაც კონცეპტუალურად საკამათო გახდა და საინტერესო დისკუსიები გამოიწვია სამართლის თეორიაში. როგორც ლინდა კრიგერი აცხადებს, სამუშაო ადგილებთან მიმართებაში, ფენმძიმე და მშობიარე დედების უფლებების საკითხებმა სქესთა თანასწორობის გაგების პარადიგმული კრიზისი შექმნა, რადგანაც ამ საკითხთან თანაბარი მოპყრობის პრინციპის მორგებამ ის შედეგები მოიტანა, რომელთა ზეგავლენა ქალებზე, უკეთეს შემთხვევაში, ბუნდოვანია და უარეს შემთხვევაში -- მავნე.²¹

ჩემი აზრით, ამ საკითხში თანაბარი მიდგომა შეუსაბამოა, რადგან ის ან იმას გულისხმობს, რომ ქალებს ბავშვის გაჩენის შემდგომ სამსახურის შენარჩუნების რაიმე გარანტიის უფლება არ აქვთ, ან ათავსებს ამ გარანტიას გენდერულად ნეიტრალურ -- „უნარშეზღუდულობის“ კატეგორიაში. მსგავსი ასიმილაცია მიუღებელია, რადგან ფენმძიმობა და ბავშვის გაჩენა ნორმალური ქალის ნორმალური მდგომარეობაა. ისინი თავად მიიჩნევენ, რომ სოციალურად აუცილებელ საქმეს აკეთებენ და აქვთ განსაკუთრებული საჭიროებები და თავისებურებები.²² ფენმძიმობის უნარშეზღუდულობასთან შეთავსება ამ პროცესებს უარყოფით, „არაჯანსაღის“

²⁰ „განსაკუთრებულ უფლებებს“ ისეთივე მნიშვნელობით ვიყენებ, როგორც ელიზაბეტ უოლგასტი (იხ. *Equality and the Rights of Women* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1980)). უოლგასტის მსგავსად, მინდა, განვასხვავო იმ უფლებათა ერთობლიობა, რომელიც ყველას უნდა ჰქონდეს, ზოგადი უფლებები, და ის უფლებები, რომელიც ადამიანთა გარკვეულ ჯგუფებს უნდა ჰქონდეთ სპეციფიკური გარემოებების გამო, რაც იმას ნიშნავს, რომ განსხვავება უნდა მოხდეს განზოგადებულობის სხვადასხვა დონეზე, სადაც „განსაკუთრებული“ ნიშნავს მხოლოდ „სპეციფიკურს“. სამწუხაროდ, განსაკუთრებულ უფლებებს „გამონაკლისობის“ მნიშვნელობას ანიჭებენ, ანუ, როგორც განსაკუთრებულად მონიშნულს და ნორმიდან გადახვევას. თუმცა, როგორც ქვემოთ ვაცხადებ, მიზეზი არაა „ნაკლის“ კომპენსირება იმისთვის, რომ ადამიანები გახდნენ „ნორმალური“, არამედ დენორმალიზება ისე, რომ გარკვეულ კონტექსტებსა და განყენებულობის გარკვეულ დონეზე ყველას ჰქონდეს „განსაკუთრებული“ უფლებები.

²¹ Linda J. Krieger, "Through a Glass Darkly: Paradigms of Equality and the Search for a Women's Jurisprudence," *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy* 2 (1987): 45-62.

²² Ann Scales, "Towards a Feminist Jurisprudence," *Indiana Law Journal* 56 (1980): 375-444. ქრისტინ ლითლტონი სხვა სამართლებრივ საკითხებთან ერთად გვაწვდის ფემინისტური დებატის ძალიან კარგ ანალიზს ფენმძიმობასა და მშობიარეობაზე „თანაბარი vs. განსხვავებულის“ მოპყრობასთან დაკავშირებით სტატიაში: „*Reconstructing Sexual Equality*,” *California Law Review* 25 (1987): 1279-1337. ლითლტონი აცხადებს, რომ შრომის მხოლოდ დომინანტური, კაცური გაგება ხელს უშლის ფენმძიმობისა და მშობიარობის შრომად ჩათვლას.

მნიშვნელობას ანიჭებს. უფრო მეტიც, ის მიიჩნევს, რომ ქალისთვის სამსახურიდან წასვლის ან მისთვის სამსახურის შენარჩუნების ძირითადი, ან ერთადერთი მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ ქალს ფიზიკურად არ შეუძლია მუშაობა, რაც კიდევ უფრო გაართულებდა იმ ქალების მდგომარეობას, ვინც არც ფეხმძიმეა და არც ნამშობიარევი. მიზეზი კონკრეტულ ქალზეა დამოკიდებული და ეს ასევე შეიძლება იყოს ის, რომ ქალს, სურვილის შემთხვევაში, უნდა ჰქონდეს ძუძუთი გამოკვებისა და შვილთან მუდმივი ურთიერთობის დრო და საშუალება.

დეკრეტის შესახებ დებატები საკმაოდ გაცხარდა და გაგრძელდა, რადგან როგორც ფემინისტები, ასევე არაფემინისტები ბიოლოგიური სქესის მიხედვით სხვაობას ძირითად ფუნდამენტურ და სიღრმისეულ სხვაობად განიხილავენ. როდესაც განსხვავებულობა დევიანტობაში, სტიგმასა და არაპრივილეგიულობაში გადაიზრდება, ის აძლიერებს შიშს სქესთა თანასწორობის მიუღწევადობის გამო. მიმაჩნია, რომ რეპროდუქცია არც ერთ შემთხვევაშია მხოლოდ ერთადერთი კონტექსტი, სადაც „ერთნაირი vs. განსხვავებული“ საკითხები იწევს წინ. ის არც მაშინ არის ერთადერთი კონტექსტი, როცა საკითხები სხეულებრივ განსხვავებებს ეხება. ბოლო ოცწლეულში მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწიეს ფიზიკურად და გონებრივად შეზღუდული ადამიანების განსაკუთრებულ უფლებათა მოპოვებაში, რაც კარგი მაგალითია იმისი, თუ როგორ მოითხოვს თანასწორობა მონაწილეობასა და ჩართულობაში სხვადასხვა ჯგუფის განსაკუთრებული ინტერესებისადმი ყურადღების მიქცევას.

კიდევ ერთი განსხვავება, რომელიც დიდად არ განხილულა სამართლებრივ და პოლიტიკურ ლიტერატურაში არის ასაკი. ჩვენს საზოგადოებაში უნარიან და მონდომებულ, მაგრამ მარგინალიზებულ მოხუცთა რაოდენობის ზრდამ პენსიაზე სავალდებულო გასვლის საკითხი აქტუალური გახადა. დისკუსიები ამ საკითხზე მიიჩქმალა, რადგან ყველა უნარიანი და სურვილის მქონე ადამიანის სამუშაო უფლებების სერიოზულად განხილვამ ეკონომიკაში სამუშაოს გადანაწილების დიდ რესტრუქტურირებად მიგვიყვანა, სადაც სოციალურად მერყევი უმუშევრობა უკვე არსებობს. მხოლოდ ასაკის გამო, ადამიანების იძულებით განდევნა სამუშაო ადგილებიდან უსამართლობა და თვითნებობაა. ასევე უსამართლობად მიმაჩნია ხანშიშესულთა ახალგაზრდების მსგავს პირობებში მუშაობა. ხანშიშესულებს განსხვავებული სამუშაო უფლებები უნდა ჰქონდეთ. განსაზღვრული ასაკის მიღწევისას მათ უნდა ჰქონდეთ პენსიაში გასვლისა და შემოსავლისგან სარგებლის მიღების

უფლება. იმ შემთხვევაში კი, თუ მუშაობის გაგრძელება სურთ, უნდა მიიღონ უფრო მეტად მოქნილი და ნახევარგანაკვეთიანი სამუშაო.

სამუშაო ადგილზე განსაკუთრებული უფლებების ქონის ყველა ამ შემთხვევას, იქნება ეს ფენმძიმობა თუ მშობიარობა, ფიზიკური უნარშეზღუდულობა, თუ მოხუცებულობა, თავისი მიზანი და წყობა აქვს. ყველა მათგანი გამოწვევას უკეთებს „ნორმალური, ჯანმრთელი“ მუშახელის პარადიგმას და „ტიპურ სამუშაო გარემოს“. ყველა ამ შემთხვევაში ის გარემოებები, რომელიც მოითხოვს განსხვავებულ მოპყრობას, განპირობებულია არა მუშახელით, არამედ სამუშაო ადგილის ნორმებსა და სტრუქტურებთან ინტერაქციებით. მსგავს შემთხვევებშიც კი განსხვავებულობა არ მომდინარეობს ბუნებრივი, უცვლელი, ბიოლოგიური ნიშან-თვისებებიდან, არამედ კონვენციურ წესებსა და პრაქტიკასთან სხეულების ურთიერთქმედებით ყალიბდება. ყოველ შემთხვევაში, განსაკუთრებული უფლებების პოლიტიკური მოთხოვნა მომდინარეობს არა მხოლოდ დაქვემდებარებულობის კომპენსირების საჭიროებიდან, როგორც ზოგიერთის ინტერპრეტაციით ჩანს, არამედ სხვადასხვა ფორმით განსაკუთრებულობის პოზიტიურობის მტკიცებიდან²³.

განხვავებულობის საკითხი პოლიტიკასა და კანონმდებლობაში მნიშვნელობას იძენს არა მხოლოდ ადამიანთან მიმართებაში, არამედ კულტურული ინტეგრაციისა და უნილავობის საკითხებთანაც. კულტურაში ვგულისხმობ ჯგუფისთვის მახასიათებელი ქცევის, ხასიათისა თუ გამომხატველობის ფენომენს. კულტურული განსხვავებულობა მოიცავს ენის, დიალექტისა თუ მეტყველების ფორმის, სხეულებრივ, ქესტიკულაციის, სოციალური პრაქტიკის, ღირებულებების, ჯგუფისთვის მახასიათებელი სოციალიზაციისა და სხვა სახის ფენომენებს. ჯგუფების კულტურული განსხვავებულობის ფონზე სოციალური პოლიტიკის ბევრ საკითხში თანაბარი მოპყრობა უსამართლოა, რადგან იგი უარყოფს კულტურულ სხვაობას ან დაბრკოლებად გარდაქმნის. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ბევრ საკითხთან მიმართებაში ყურადღება კულტურულ სხვაობებსა და მათ შედეგებს მიექცეს, თუმცა მოკლედ მხოლოდ სამ მათგანს მიმოვიხილავ. ესენია: „პოზიტიური დისკრიმინაცია“, თანაბარი ანაზღაურება, ორენოვანი განათლება და მომსახურება.

²³ლითლტონი აცხადებს, რომ განსხვავებულობა გაგებული უნდა იქნას არა როგორც ადამიანთა გარკვეული ჯგუფის მახასიათებელი, არამედ როგორც ამ ადამიანთა ინტერაქცია გარკვეულ ინსტიტუციონალურ სტრუქტურებთან. მინოუც იმავე აზრს იზიარებს და ამბობს, რომ განსხვავებულობა უნდა გავიგოთ, როგორც ჯგუფთა შორის ურთიერთობის ფუნქცია და არა როგორც გარკვეული ჯგუფის ნიშან-თვისებათა ერთობლიობა.

იმისგან დამოუკიდებლად, გულისხმობენ თუ არა კვოტებს, პოზიტიური დისკრიმინაციის პროგრამები არღვევს თანაბარი მოპყრობის პრინციპს იმიტომ, რომ ითვალისწინებენ გენდერს ან რასას განათლების, სამსახურის თუ დაწინაურების კრიტერიუმის დასადგენად. მსგავსი პოლიტიკა სხვადასხვა საშუალებითაა დაცული. მაგალითად, უპირატესობის მინიჭება რასაზე ან გენდერზე განიხილება, როგორც კომპენსაცია ჯგუფისადმი, რომელიც წარსულში იჩაგრებოდა, ან, როგორც კომპენსაცია ახლანდელი არაპრივილეგირებული მდგომარეობისთვის, რაც ისტორიულმა ჩაგვრამ და გარიყვამ განაპირობა.²⁴ არ მსურს, ვიკამათო რასასა და გენდერზე დაფუძნებული განსხვავებული მოპყრობის ზემოთ ხსენებულ რომელიმე გამართლებაზე, რასაც პოზიტიური დისკრიმინაციის პოლიტიკა გულისხმობს. მინდა, შემოგთავაზოთ, რომ დამატებით, პოზიტიური დისკრიმინაციის პოლიტიკა შეიძლება გავიგოთ, როგორც სკოლებსა და დამსაქმებლების მიერ გამოყენებული სტანდარტებისა და შეფასების კულტურული წინასწარშეგონება. ეს სტანდარტები და შემფასებლები, გარკვეულწილად, მაინც ასახავს დომინანტური ჯგუფების -- თეთრების, ანგლოების, კაცების -- სპეციფიკას და კულტურულ გამოცდილებას. გარდა ამისა, ჯგუფებად დიფერენცირებულ საზოგადოებაში ჭეშმარიტად ნეიტრალური სტანდარტებისა და შეფასებების შემუშავება რთული ან შეუძლებელია, რადგან ქალთა, შავკანიანთა თუ ლათინოსების კულტურული გამოცდილება და დომინანტური კულტურები ბევრი ასპექტით ერთ საერთო კრიტერიუმამდე ვერ დაიყვანება. ასე რომ, პოზიტიური დისკრიმინაციის პოლიტიკა კულტურული ატრიბუტების მხოლოდ ერთი ტიპის დომინირების კომპენსირებას ახდენს. პოზიტიური დისკრიმინაციის მსგავსი ინტერპრეტაცია პრობლემის „ადგილმდებარეობას“ განსაზღვრავს იმის შესახებ, რომ პოზიტიური დისკრიმინაცია მხოლოდ ნაწილობრივ ჭრის ექსპერტთა და მათი სტანდარტების წინასწარშეგონებებს, ვიდრე არაპრივილეგირებული ჯგუფების სპეციფიკურ განსხვავებებს.

მიუხედავად იმისა, რომ თანაბარი ანაზღაურების პოლიტიკა არ არის განსხვავებული მოპყრობის საკითხი, ის ასევე უკეთესს გამოწვევას ქალების მიერ დომინირებული სამუშაო ადგილების ტრადიციული შეფასების კულტურულ წინასწარშეგონებებს და სხვაობებისადმი ყურადღების მიქცევას საჭიროებს. თანაბარი ანაზღაურების პროგრამები მოითხოვს, რომ განსაკუთრებულად ქალურ და განსაკუთრებულად კაცურ სამსახურებს მსგავსი სახელფასო სტრუქტურა ჰქონდეთ, თუ ის თანაბარი კვალიფიკაციის, სტრესის

²⁴ იხ. Bernard Boxill, *Blacks and Social Justice* (Totowa, N.J.: Rowman & Allanheld, 1984), თავი 7.

და სირთულისაა. ამ პოლიტიკის განხორციელების პრობლემა, რა თქმა უნდა, ასეთი სამსახურების მოწყობის სრულიად განსხვავებულ მეთოდებშია. პროგრამების უმეტესობა ირჩევს სქესთა სხვაობის მინიმუმამდე დაყვანას გენდერულად ნეიტრალური კრიტერიუმის საშუალებით, როგორც არის: განათლებაში მიღწევები, სამუშაოს სისწრაფე, მიუხედავად იმისა, მოიცავს თუ არა ის დანიშვნით მანიპულირებას, გადაწყვეტილების მიღებას და ა.შ. თუმცა ზოგიერთმა ავტორმა ივარაუდა, რომ სამსახურთა სტანდარტული კლასიფიკაცია შესაძლოა, სისტემატურად ტენდენციური იყოს ქალების მიერ დომინირებულ ბევრ სამუშაო ადგილზე სპეციფიკურ დატვირთვათა მისაჩქმალავად.²⁵ ქალთა მიერ დომინირებულ სამსახურთა უმრავლესობა გენდერულად სპეციფიკურ სამუშაოს მოიცავს, როგორც არის: აღზრდა, სოციალურ ურთიერთობათა „გაშლიშინება“, სექსუალობის გამოფენა, რასაც, ძირითადად, ყურადღება არ ექცევა.²⁶ მსგავსი სამსახურების შეფასებამ, მისი სირთულეებისა და უნარების გათვალისწინებით, უნდა მიაქციოს ყურადღება სამუშაო ადგილებზე გენდერულ სხვაობებს და არ მოარგოს ანაზღაურების გენდერულად ბრმა კატეგორიები.

ბოლოს, კულტურულ და ლინგვისტურ უმცირესობებს უნდა ჰქონდეთ უფლება, შეინარჩუნონ ენა და კულტურა, ამასთანავე, ღირსეულ განათლებასა და სამსახურთან ერთად, მოქალაქეობის ყველა სარგებელი ჰქონდეთ, რაც მთავრობებსა თუ სხვა საჯარო უწყებებს ავალდებულებს, უმცირესობების ენაზე გასწიონ მომსახურება და აწარმოონ დოკუმენტაცია, სკოლაში კი სწავლა ორ ენაზე მიმდინარეობდეს. კულტურული ასიმილაცია არ უნდა იყოს სრულყოფილი სოციალური თანამონაწილეობის პირობა, რადგან ეს მოითხოვს, ადამიანმა იდენტობა შეიცვალოს და თუ ეს ჯგუფის დონეზე ხდება, მაშინ ჯგუფის იდენტობის შეცვლას ან გაქრობას უთანაბრდება. ეს პრინციპი მხოლოდ ლინგვისტურ და კულტურულ უმცირესობებზე ვრცელდება, რომლებიც მკვეთრად გამოხატულ, თუმცა არა აუცილებლად სეგრეგირებულ საზოგადოებებად ცნოვრობენ. აშშ-ში კულტურული უმცირესობების განსაკუთრებული უფლებები, როგორც მინიმუმ, ინდიელებსა და ესპანურად მოლაპარაკე ამერიკელებს ეკუთვნით.

უნივერსალისტი წინააღმდეგობას პოულობს მტკიცებაში, რომ სეგრეგირებულ ჯგუფებს, ინკლუზიის უფლებასთან ერთად, განსხვავებული მოპყრობის უფლება აქვთ,

²⁵ იხ. See R. W. Beatty and J. R. Beatty, "Some Problems with Contemporary Job Evaluation Systems," and Ronnie Steinberg, "A Want of Harmony: Perspectives on Wage Discrimination and Comparable Worth," both in *Comparable Worth and Wage Discrimination: Technical Possibilities and Political Realities*, ed. Helen Remick (Philadelphia: Temple University Press, 1981); D. J. Treiman and H. I. Hartmann, eds., *Women, Work and Wages* (Washington, D.C.: National Academy Press, 1981).

²⁶ იხ. David Alexander, "Gendered Job Traits and Women's Occupations" (Ph.D. diss., University of Massachusetts, Department of Economics, 1987).

თუმცა აქ წინააღმდეგობა არ არსებობს, თუ განსხვავებულობა მონაწილეობისა და ჩართულობის პირობა შეიძლება გახდეს. ჯგუფებს, რომელთაც ცხოვრების სხვადასხვა პირობა და ფორმა აქვთ, უნდა შეეძლოთ საჯარო ინსტიტუციებში მონაწილეობა საკუთარი იდენტობისგან განძარცვის ან არაპრივილეგირებულობის გამო. მიზანი ის კი არ არის, დევიანტს სპეციალური კომპენსაცია ერგოს ნორმალურობის მისაღწევად, არამედ წესების დენორმალიზაცია მოხდეს, რომლითაც ინსტიტუციები თავიანთ წესებს ქმნიან არსებული ან სავალდებულოდ არსებული მრავლობითი გარემოებებისა თუ საჭიროებების „გარეთ გამოტანით.“

ჩაგვრისა და პრივილეგიის ბევრი ოპონენტი ფრთხილობს განსაკუთრებული უფლებების მოთხოვნასთან დაკავშირებით განსაკუთრებული კლასიფიკაციების აღდგენის შიშით, რომელმაც შესაძლოა, გაამართლოს განსაკუთრებულად მონიშნული ჯგუფების განდევნა და სტიგმატიზაცია. ასეთი შიში, ძირითადად, იმ ფემინისტებში გამოითქმება, რომლებიც კანონმდებლობასა და პოლიტიკაში სქესობრივი და გენდერული განსხვავებულობის მტკიცებას ეწინააღმდეგებიან. ჩემი მხრიდან სისულელე იქნებოდა უარყოფა, რომ ეს შიში უსაფუძვლოა.

თუმცა ეს შიში ჯგუფის განსხვავებულობის დევიანტობასთან, სტიგმასა და უთანასწორობასთან გაიგივებიდან მომდინარეობს მაშინ, როდესაც ჩაგრული ჯგუფების თანამედროვე მოძრაობები ჯგუფთა განსხვავებულობას პოზიტიურ მნიშვნელობას სძენენ. ამის საშუალებით ჯგუფი, როგორც ასეთი, აცხადებს თავის იდენტობას და უარყოფს იმ სტერეოტიპებსა და იარლიყებს, რომლებიც მას არასრულფასოვნად ან არაჰუმანურად წარმოაჩენენ. ეს მოძრაობები განსხვავებულობას პოლიტიკური ბრძოლის იარაღად იყენებენ და არა როგორც საშუალებას, განდევნისა და დაქვემდებარების გასამართლებლად. ჩემი აზრით, ჩაგვრის აღმოსაფხვრელად ჯგუფთა განსხვავებულობის მხარდაჭერის პოლიტიკა ამ ბრძოლის ნაწილია.

განსაკუთრებული უფლებების მოთხოვნის შიში მიუთითებს ჯგუფის წარმომადგენლობითობისა და განსხვავებულობის პოლიტიკის პრინციპების კავშირზე. განსაკუთრებული უფლებების ჩაგვრისა და განდევნისთვის თავიდან ასაცილებლად თავდაცვის მთავარი საშუალება ამ ჯგუფების თვითორგანიზება და რეპრეზენტაციაა. თუ ჩაგრულ და არაპრივილეგირებულ ჯგუფებს საშუალება ექნებათ, ერთმანეთში განიხილონ რა პროცედურებსა და პოლიტიკას შეუძლია მათთვის სოციალური და პოლიტიკური თანასწორობის გაუმჯობესება და თავიანთი შეხედულებები ფართო საზოგადოებას გაუზიარონ, მაშინ ნაკლებად იქნება შესაძლებელი განსხვავებულობაზე

ორიენტირებული პოლიტიკის მათ წინააღმდეგ გამოყენება. თუ მათ ვეტოს ინსტიტუციონალიზებული უფლება ექნებათ იმ პოლიტიკაზე, რომელიც მათზე პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს, მაშინ აღნიშნული საფრთხე კიდევ უფრო შემცირდება.

ამ სტატიაში მე უნივერსალობის სამი მნიშვნელობა გამოვყავი, რომელიც საჯარო სივრცისა და მოქალაქეობის უნივერსალობის შესახებ დისკუსიების დროს მარცხს განიცდიდა. თანამედროვე პოლიტიკა მოქალაქეობის საყოველთაობას საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და დემოკრატიულ პროცესებში ყველას ჩართვითა და მონაწილეობით უწყობს ხელს. ამ გაგებით, ჭეშმარიტად საყოველთაო მოქალაქეობას უფრო ეშლება ხელი, ვიდრე ეწყობა. საყოველთაოდ გაზიარებული რწმენის მიხედვით, საკუთარი მოქალაქეობის განხორციელებისას ადამიანები უნივერსალური ხედვიდან უნდა „ამოვიდნენ“ და უკან მოიტოვონ ის, რაც მათი განსაკუთრებული გამოცდილებიდან და სოციალური პოზიციიდან მომდინარეობს. კანონმდებლობასა და საჯარო ცხოვრებაში ყველას მონაწილეობას და ჩართვას ხანდახან ხელსაც უშლის კანონმდებლობის უნივერსალისტური ცნებებით შემუშავება, რომელიც ყველა მოქალაქეს თანაბრად უნდა მოერგოს.

ამ არგუმენტების საპასუხოდ, ზოგიერთმა მითხრა, რომ გამოწვევები საყოველთაო მოქალაქეობის იდეალის შესახებ საფრხეს უქმნის რაციონალურ, ნორმატიულ მოწოდებებს. მიიჩნევა, რომ ნორმატიულობა გულისხმობს უნივერსალობას კანტისებური გაგებით: როდესაც ვინმე აცხადებს, რომ რაიმე კარგი ან მართებულია, ამით იმასაც აცხადებს, რომ ყველას თანმიმდევრულად შეუძლია ამ განაცხადის გაკეთება და მიღება. ეს ეხება უნივერსალობის მეოთხე მნიშვნელობას, რომელიც ეპისტემოლოგიური უფროა, ვიდრე პოლიტიკური. ნორმატიული აზროვნების უნივერსალობის კანტიანური თეორიის კითხვის ნიშნის ქვეშ დასმის მიზეზი შეიძლება მართლაც არსებობდეს, მაგრამ საკითხი განსხვავდება პოლიტიკური საკითხებისგან, რომელიც აქ განვიხილეთ. ამ სტატიაში ჩემი არგუმენტები არც გამორიცხავს და არც მოიაზრებს ამ შესაძლებლობას. ყოველ შემთხვევაში, არ მგონია, რომ კითხვის ნიშნის დასმა საყოველთაო საზოგადოების იდეალზე ან განაცხადი იმის შესახებ, რომ კანონმდებლობა ყოველთვის ფორმალურად უნივერსალური უნდა იყოს, სუბვერსიულია რაციონალური ნორმატიული მოთხოვნებისადმი.

თარგმანი მომზადებულია „ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის (EMC)“ პროექტის „პოლიტიკური პარტიების დღის წესრიგებში გენდერის საკითხების შეტანა 2016 წლის არჩევნებში ქალი კანდიდატების გაძლიერების გზით“ ფარგლებში, რომელიც ხორციელდება ევროპის საბჭოს მხარდაჭერით. თარგმანში გამოთქმული მოსაზრებები შესაძლოა არ გამოხატავდეს EMC-ის და ევროპის საბჭოს პოზიციას.